

Rumeli

RUMELİ İSLÂM ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

مجلة روم ايلي للبحوث الإسلامية | Rumeli Journal of Islamic Studies

ISSN: 2564-7903 •Yıl/Year: 4 • Sonbahar / Autumn: 2021 •Sayı / Issue: 8

RUMELİ

İslâm Araştırmaları Dergisi

مجلة للبحوث الإسلامية

Journal of Islamic Studies

Yıl | Year: 4 – Sayı | Issue: 8 – 2021 Ekim | 2021 October

İBN SA'D'IN TABAKÂT'INDA ESBÂB-I NÜZÛL

Asbâb al-Nuzûl in Ibn Sa'd's Tabaqât

İskender ŞAHİN

Doç. Dr., İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri
Anabilim Dalı
İzmir, Türkiye
Associate Prof., İzmir Katip Çelebi University, Faculty of Islamic Sciences, Basic Islamic
Studies
Izmir, Turkey

iskender.sahin@ikcu.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-0535-5762

DOI: 10.53336/rumeli.953593

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Arařtırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 17 Haziran 2021 / 17 June 2021

Kabul Tarihi / Date Accepted: 06 Eylül 2021 / 06 September 2021

Yayın Tarihi / Date Published: 28 Ekim 2021 / 28 October 2021

Yayın Sezonu / Publishing Date Season: Ekim / October

Atıf / Citation: Şahin, İskender. "İbn Sa'd'ın Tabaqât'ında Esbâb-ı Nüzûl". Rumeli İslam Araştırmaları Dergisi 8 (Ekim 2021): 75-96.

İntihal: Bu makale, iThenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism detected.

web: <https://rumeli.trakya.edu.tr/> | <https://dergipark.org.tr/rumeli>

mail to: rumelislam@trakya.edu.tr

Copyright © Published by Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi / Tekirdağ
Namık Kemal University, Faculty of Theology, Tekirdağ, 59100 Turkey.

Bütün hakları saklıdır. / All right reserved

İBN SA'D'IN ṬABAQÂT'INDA ESBÂB-I NÜZÛL

Öz

Vahyi anlama sorununu çözebilme noktasında bilinmesi gereken ilimlerden olan esbâb-ı nüzûl, Kur'ân'ın tefsirinde önemli bir yere sahiptir. Bu münasebetle söz konusu ilmin önemine vâkıf olan ilim adamları mevzu ile ilgili verileri eserlerinde muhafaza etmek suretiyle sonraki kuşaklara kaynaklık etmişlerdir. Sebeb-i nüzûl ilminin kaynakları, genellikle hadis, tefsir ve bu sahada kaleme alınan müstakil eserler olarak görülmüştür. İlgili kaynaklar arasında *Ṭabaqât* türü eserleri de yer almaktadır. Bu minvalde İbn Sa'd'ın (ö. 230/845) *Ṭabaqât*'ı, içerdiği ilgili rivâyetlerle esbâb-ı nüzûl ilmi çerçevesinden araştırılmayı hakeden bir eserdir. Araştırmacılar tarafından bugüne kadar konuya yeterli ilginin gösterilmediği görülmektedir. Dolayısıyla bu makale, üzerinde pek fazla durulmayan konuyu araştırmayı hedeflemiştir. Tarih, biyografi, siyer, hadis, tefsir gibi birçok disipline dair ihtiva ettiği zengin bir bilgi havzasını andıran *Ṭabaqât*, yeri doldurulması mümkün olmayan çok kıymetli bir kaynaktır. Eserin, Kur'ân ilimlerinden biri olan nüzûl sebepleri ilmi yönüyle çok önemli olduğu anlaşılmaktadır. İbn Sa'd, âyetlerin olay, kişi, zaman ve mekân bağlamına inmesi hasebiyle onların inişi ile ilgili esbâb-ı nüzûl rivâyetlerini bu dört bağlam çerçevesinden aktarmıştır. Bu yönüyle söz konusu rivâyetler, hem ilgili âyetlerin daha iyi anlaşılmasını sağlamış hem tarihsel arka plana ışık tutmuş hem de ahkâmın hikmet ve illetinin sağlam bir şekilde kavranmasına zemin oluşturmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân, Tefsir, İbn Sa'd, *Ṭabaqât*, Âyet, Esbâb-ı nüzûl, Rivâyet.

Asbâb al-Nuzûl in Ibn Sa'd's *Ṭabaqât*

Abstract

Asbâb al-nuzûl, which is one of the sciences that should be known at the point of solving the problem of understanding revelation, has an important place in the interpretation of the Qur'ân. On this occasion, scientists who are aware of the importance of the science in question have been the source of the next generations by preserving the data on the subject in their works. The sources of the science of asbâb al-nuzûl were generally regarded as hadith, commentary and individual works written in this field. Among the relevant sources are works of the type of *Ṭabaqât* too. In this respect, Ibn Sa'd's *Ṭabaqât* is a work that deserves to be investigated within the framework of the science of asbâb al-nuzûl with the related narrations it contains. It is seen that the researchers did not show enough attention to the subject until today. Therefore, this article, lamented the focus of much research on the subject has targeted. *Ṭabaqât*, which resembles a rich basin of knowledge on many disciplines such as history, biography, hadith, and exegesis, is a very precious resource that cannot be replaced. It is understood that the work is very important in terms of the reason for the descent of the verses, which is one of the sciences of the Qur'ân. Ibn Sa'd narrated the asbâb al-nuzûl narrations about the descent of the verses in the context of event, person, time and place from these four contextual frameworks. In this respect, the rumors in question provided a better understanding of the relevant verses, shed light on the historical background, and laid the groundwork for a solid understanding of the wisdom and illness of the judgment.

Keywords: Qur'ân, Tafsir, Ibn Sa'd, *Ṭabaqât*, Asbâb al-nuzûl, Verse, Narration.

GİRİŞ

Tarih boyunca insanlık varoluşun anlamı üzerinde durmuş ve bu konuda sürekli bir arayış içerisinde olmuştur. Bir başka deyişle anlamlandırma, her dönemde giderilmesi gereken bir ihtiyaç olarak görülmüştür. Allah'ın, elçileri vasıtasıyla gönderdiği vahiyler, insanın varoluşu anlamlı kılma ihtiyacına ve çabasına cevap vermeyi, hayat için düzenli ve güvenli ortamlar oluşturmayı hedeflemiş; bu yönüyle adeta insanın hakikate giden yolunu açmıştır. Fakat vahyin inişinden sonraki dönemlerde zaman ve mekân faktörünün değişmesiyle birlikte yeni kuşaklar, vahyi anlama sorunu ile karşı karşıya gelmişlerdir. Bu noktada ilgili sorunu aşabilmenin iki önemli basamağından bahsedilebilir. Bunlardan aşılması gereken birinci basamak dil, diğer basamak ise âyetlerin iniş sebeplerinin bilinmesidir. Bu iki sorundan ikincisi, konumuz olması hasebiyle bizleri daha fazla ilgilendirmektedir.

Esasen ilk dönem âlimlerinin tefsirden anladıklarının, âyetlerin iniş sebeplerinin bilinmesinden ibaret olduğu yönündeki değerlendirmelere¹ bakılacak olursa sebab-i nüzûl ilminin önemi daha iyi kavranmış olur. Söz konusu ilmin önemine vakıf olan ilim adamları mevzu ile ilgili verileri eserlerinde muhafaza etmek suretiyle sonraki kuşaklara kaynaklık etmişlerdir. Burada sebab-i nüzûl ilminin kaynakları, genellikle hadis, tefsir ve bu sahada kaleme alınan müstakil eserler olarak görülmüştür. İlgili kaynaklara Tabakât türü eserleri de pekala dahil edebiliriz. Bu minvalde İbn Sa'd'ın Tabakât'ı, içerdiği ilgili rivâyetlerle esbâb-ı nüzûl ilmi çerçevesinden araştırılmayı hak eden bir eserdir. Konu ile ilgili olarak müstakil bir çalışma henüz yapılmamıştır. Fakat Hikmet Gültekin, 2014 yılında Siyer Vakfı'nın düzenlediği "İbn Sa'd ve Eseri Kitâbü't-Tabakât'l-Kebîr Sempozyumu" isimli sempozyumda "Tefsir Kaynağı Olarak İbn Sa'd'ın Tabakât'ı" başlıklı bir tebliğ sunmuş ve burada konuya çok kısa bir şekilde temas edip birkaç örnek sebab-i nüzûl rivayeti vermekle yetinmiştir.² Yine konumuzla alakalı olarak Hikmet Gültekin danışmanlığında Zeynep Demiryorgan tarafından 2016 yılında "Tefsir kaynağı olarak İbn Sa'd'ın Tabakât'ı" başlıklı bir tez hazırlanmış ve eserin esbab-ı nüzûl rivayetleri içeriği, müstakil bir çalışmanın konusu olabileceği düşüncesiyle tezin dışında bırakılmıştır.³ Dolayısıyla bu makale, üzerinde pek fazla durulmayan konuyu araştırmayı hedeflemiştir.

1. Esbâb-ı Nüzûl İlimi

Konusu her yönüyle Allah'ın kelâmı olan, onunla ilgili veya onun içerdiği ilim ve araştırmalardan oluşan, vahyi en doğru şekilde anlaşılmasına yardımcı olmayı gaye edinen bilgi alanı Kur'ân ilimleri olarak değerlendirilmektedir.⁴ Birçok ilim, söz konusu bilgi alanı içerisinde mütalaa edilmektedir. Bu ilimlerden biri olan Esbâb-ı nüzûl ilmi, nüzûl ortamında meydana gelen bir olay veya Hz. Peygambere sorulan bir soruya, meydana geldiği zaman diliminde, bir veya

¹ İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1976), 116.

² Hikmet Akdemir, "Tefsir Kaynağı Olarak İbn Sa'd'ın Tabakât'ı", *Bir Âlim Bir Eser İbn Sa'd ve Tabakât -Sempozyum Bildirileri* ed. Muhammed Ali Alioğlu (İstanbul: Siyer Yayınları, 2015), 149-175.

³ Zeynep Demiryorgan, *Tefsir kaynağı olarak İbn Sa'd'ın Tabakât'ı* (Şanlıurfa: Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016), 86.

⁴ Muhammed Abdulazîm ez-Zerkânî, *Menâhîlu'l-irfân fî ulûmi'l-Kur'ân*, (Kahire: Mektebetü'l-Haleb, 1373), 1/16; Ahmet Nedim Serinsu, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Esbâb-ı Nüzûl'ün Rolü*, (İstanbul: Şule Yayınları, 1994), 54.

birçok âyetin, tazammun etmek, cevap vermek veya hükmünü açıklamak üzere inmesine sebep olan ve vahyin indiği ortamı resmeden hadiseye denilmektedir.⁵

Kur'ân'ın ilâhî iradeye uygun bir şekilde anlaşılmasında sebep-i nüzûl ilminin büyük bir öneme sahip olduğu muhakkaktır. Esasen, sahabenin âyetleri oldukça isabetli bir şekilde yorumlamalarının ve bu sahada söz sahibi olmalarının altında yatan ana nedenlerden biri, hiç kuşkusuz bu ve benzeri ilimlere vakıf olmalarından kaynaklanmaktadır. Çünkü nüzûl sebepleri, sadece sahabenin bilebileceği bir husustur.⁶ Bu sebeple Hz. Peygambere vahiy geldiğinde, bunun ne için vahyedildiğini, hangi olayın buna neden olduğunu, soru soran kimselerin psikolojik ve kültürel durumunu ve soru sormasındaki maksadın ne olduğunu çok iyi biliyorlardı. Öte yandan sahabe, birtakım olaylara ve çeşitli sebeplere binaen vahyedilen âyetlerin ihtiva ettiği manaları ve hükümleri anlama ve değerlendirme noktasında birbirleriyle eşit seviyede değillerdi. Kimileri, özellikle âyetleri yorumlamakla meşgul olup genellikle Hz. Peygamber'in çevresinde yer almışlar ve böylece meydana gelen hadiselerin sebepleri ve onlar hakkında gelen hükümler arasındaki ilişkiyi çok iyi kavrayabilmişlerdir. Haddizatında sebep-i nüzûl ilminin nihai hedefi de budur. Bazı ilim adamlarının evvel emirde, tefsirin, âyetlerin nüzûl sebeplerinin bilinmesinden ibaret olduğu şeklindeki beyanları bu duruma işaret etmektedir.⁷ İniş sebepleri bilinmeyen âyet veya sûreler ise, sahabeyi muhakeme etmeye ve birbirine zıt gibi görünen hükümlerin arasını te'lif etmeye yöneltmiştir. Bu noktada kimi sahabenin ve sonra gelen tabiünden bir kısım âlimlerin âyetleri yorumlamaktan kaçınmalarının nedeni, azönce bahsettiğimiz sebep ve hüküm arasındaki münasebeti kuramamaları gerçeği olmuştur.⁸

Âyetlerin nüzûl sebeplerinin bilinmesi, birçok faydayı da beraberinde getirmektedir. Bu ilim, Allah'ın Kur'ân'da vazettiği hükümlerin hikmetlerini anlamaya yardımcı olduğu gibi, kast olunan manalar daha kolay anlaşılmakta ve böylece bu husustaki şüpheler ve güçlükler bertaraf edilmektedir. Diğer taraftan iniş sebebi bilindiği takdirde hakkında âyet inen kimsenin kimliği tespit edilmekte ve böylece başkalarıyla karıştırılma ihtimali ortadan kalkmaktadır. Ayrıca bu ilim sayesinde Kur'ân'ın hükümleri tahsis edilebilmekte, âyetlerin mana ve hükmünden istifade etmek isteyen kimsenin vahyi tespitinde, hıfz ve anlayışında kolaylıklar meydana getirme gibi faydalar da hasıl olmaktadır.⁹

Sahabe, âyetlerin anlaşılmasında nüzûl sebeplerine dair bilgilerin öneminin daima farkında olmuştur. Mesela İbn Abbas (ö. 68/687), aynı zamanda nüzûl sebeplerini öğrenmek için onları soruşturan ve araştıran bir sahabe olarak da bilinmekteydi. Tabiîn kuşağı âlimleri de nüzûl sebeplerine önem vermişler ve ilgili rivâyetleri toplamaya gayret etmişlerdir. Bu arada söz konusu bilgiler/rivâyetler nesilden nesile daha çok sözlü olarak nakledilmiştir. Tedvîn dönemine dek nüzûl sebebine dair bilgiler bu şekilde muhafaza edilmiş, bu dönemle birlikte hadis ve tefsir kitaplarında yazı ile kayıt altına alınmışlardır.¹⁰ Tedvîn dönemi sonrasında ise nüzûl sebeplerine dair müstakil eserlerin meydana getirildiğini görmekteyiz. Bu sahada ilk eser Ali b. el-Medenî'nin (ö. 234/848) *Esbâbu'n-nüzûl*'udur. Konu ile ilgili pek çok eser yazılmış olmakla birlikte bunların

⁵ Zerkânî, *Menâhil*, 1/99-101; Subhi's-Salih, *Mebâhis fi ulûmi'l-Kur'ân*, (Beyrut: Dâru'l-İlm li Melâyin, 1977), 132; Muhsin Demirci, *Tefsir Usûlü*, (İstanbul: MÜİFV. Yayınları, 2011), 229-230; Serinsu, *Esbâb-ı Nüzûl*, 68.

⁶ Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh ez-Zerkeşi, *el-Burhân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim, (Kahire: Dâru't-Turâs, 1984), 1/22.

⁷ Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 116.

⁸ Mustafa Çetin, "Nüzûl Sebepleri", *Diyanet İlmî Dergi*, 30/2 (1994), 96.

⁹ Çetin, "Nüzûl Sebepleri", 98-103. Ayrıca bakınız: Demirci, *Tefsir Usûlü*, 239-240.

¹⁰ Serinsu, *Esbâb-ı Nüzûl*, 71-73.

en meşhurları ise Ebu'l-Hasen el-Vâhidî'nin (ö. 468/1075) *Esbâbu'n-nüzûl*'ü ve Celâleddîn es-Suyûtî'nin (ö. 911/1505) *Lübâbu'n-nuqûl fi esbâbi'n-nüzûl*'üdür.¹¹

2. İbn Sa'd ve *Ṭabakât*'ı

Tam adı Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Kâtib el-Hâşimî el-Basrî el-Bağdâdî olan İbn Sa'd, 160/777 yılında Basra şehrinde doğmuştur. Basra'da bulunduğu sıralarda tâbiîn ve tebeu't-tâbiînden Hüseyim b. Beşîr (ö. 183/799), İsmâil b. Uleyye (ö. 193/809), Vekî' b. Cerrâh (ö. 197/812), Ebû Âsım en-Nebîl (ö. 212/828), Affân b. Müslim (ö. 220/835), Ârim b. Fazl (ö. 224/839) ve Ebu'l-Velîd et-Tayâlisî (ö. 227/842) gibi âlimlerden ilim tahsil etmiş ve ilmîni genişletmek üzere dönemin ilim merkezlerinden Kûfe, Medine ve Mekke'ye gitmiştir. Daha sonra Rakka, Dîmeşk ve Bağdat'a geçmiş ve 230/845 tarihinde vefat edene kadar burada ikamet etmiştir. İbn Sa'd, hadis, ricâl, cerh ve ta'dîl, fıkıh, kıraat, Kur'ân ilimleri, siyer, megâzî, ahbâr, fütûh, şiir ve ensâb sahalarında ehil ilim adamlarından tahsil gördüğü için, kendisi de bu yönde oldukça kültürlü ve birçok ilim dalında söz sahibi bir âlim olarak temayüz etmiştir. Cerh ve ta'dîl âlimleri İbn Sa'd'ı şerefli, faziletli, doğru sözlü ve genellikle sika bir âlim olarak değerlendirmişlerdir. Oldukça geniş bir ilmi yelpazeye sahip olan İbn Sa'd, kaynak niteliğinde birkaç eser kaleme almıştır. Onun en önemli eseri hiç kuşkusuz *Kitâbü't-Ṭabakâti'l-kebir/et-Ṭabakâtü'l-kübrâ*'sıdır. Diğerleri ise *et-Târîh*, *Ahbârü'n-nebî* ve *el-Şaâdetü'l-hulvâniyye fi'ftihâri'l-Şahtâniyyîn 'ale'l-Adnâniyyîn* adlı telifleridir.¹²

et-Ṭabakâtü'l-kübrâ, hem İslâm dininin intişarını ve İslam medeniyetinin neşvü nema bulmasını dönemlere göre aksettirme hem de ilmi birikimi sonraki kuşaklara aktarma hususunda önemli bir yere sahiptir. Muadilleriyle karşılaştırıldığında bilgi, belge ve kültür olarak oldukça zengin olan eser, kendisinden sonra telif edilen çalışmalara örnek ve kaynak olması yönüyle de önemini daima muhafaza etmiştir.¹³

İbn Sa'd'ın, *Ṭabakât* kitaplarının ilki ve zamanımıza intikal edenlerin en eskisi olan bu eseri, esas itibariyle siyer-megâzî ve *ṭabakât* şeklinde iki ana bölümden meydana gelmektedir. Kitabın 1. cildi, Hz. peygamberin diğer peygamberlerle ilişkilendiren kısa bir nübüvvet geçmişinden, anne ve babasının soyundan, risalet öncesi ve sonrası Mekke döneminden, Medine'ye hicretinden, yöneticilere gönderdiği İslâm'a davet mektuplarından ve Medine'ye gelen heyetleri kabulünden bahsetmektedir. 2. cilt, Hz. Peygamber'in savaşlarından, Vedâ haccından sonraki hayatı ile vefatından bahsetmektedir. Buna ilaveten onun vefatı üzerine söylenen mersiyeler ve *Ṭabakât* kısmına hazırlık olmak üzere yazıldığı düşünülebilecek bazı konulara cildin sonunda yer verilmiştir. 3. ve diğer ciltler ashabın hayatıyla başlayıp tâbiîn ve diğerlerinininkiyle devam etmiştir. Sahabeyi savaşa katılıp katılmama, Mekke'nin fethinden önce ve sonra Müslüman olanlar ve Medine'de ve dışında gibi birtakım özelliklerine göre beş tabaka halinde tasnif eden İbn Sa'd, tâbiîn neslini genellikle yirmi ile on yıllık yaş farklarına ve

¹¹ Sebebi nüzûl ilmi ile ilgili yapılan çalışmaların tamamı için bakınız: Serinsu, *Esbâb-ı Nüzûl*, 74-80; yine bu hususta bakınız: Yakup Bıyıkoğlu, *Esbâb-ı Nüzûl ve Kur'ân'ın Anlaşılması*, (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2005), 25-30.

¹² Ebu'l-Abbas Ahmed b. Muhammed bin İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâ'ü ebnâ'i'z-zamân*, (nşr. İhsan Abbas), (Beyrut: Dâru's-Sadr, 1971), 4/350-351; Şemseddin Ebû Abdillâh ez-Zehabî, *Siyer-i a'lamî'n-nübelâ*, (Kahire: Dâru'l-Hadis, 1427), 9/60-61; ez-Zehabî, *Tezkiretü'l-huffâz*, (Beyrut: Dâru'l-kütübü'l-ilmîye, 1419), 2/11; Ebû fadl Ahmed b. Ali ibn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, (Hind: Matbuatu Dâiretu Maarifi-n-Nizâmîyye), 9/182-183; Ebu'l-Hayr Muhammed el-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye fi ṭabakâti'l-kurrâ* (nşr. G. Bergstraesser) (Kahire-Beyrut: 1351-1402), 2/142-143; Mustafa Fayda, "İbn Sa'd" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yay. 1999) 20/294-297.

¹³ Eserin İslam medeniyetindeki yeri ve katkıları konusunda daha detaylı bilgi için bakınız: Ahmet Önkal, "İbn Sa'd'ın *Kitâbü't-Ṭabakâti'l-Kebîr*'inin İslâm Kültüründeki Yeri ve Önemi", *Bir Âlim Bir Eser İbn Sa'd ve Ṭabakât -Sempozyum Bildirileri*, ed. Muhammed Ali Alioğlu, (İstanbul: Siyer Yayınları, 2015), 95-123.

yaşadıkları şehirlere göre sınıflandırmış ve akabinde tebeu't-tâbiîn ile ondan sonraki kuşakları zikretmiştir. Yedi tabaka olarak değerlendirdiği ilk tâbiîn zümresi Medine'de yaşamış olanlardır. Medine dışındaki şehirlerde bulunanlar ise tâbiîn, tebeu't-tâbiîn ve daha sonra gelenler şeklinde tasnif edilmiştir. Müellif, eserin son cildinde kadın sahâbeye yer vermiştir. Hz. Peygamber'in kadınlarla nasıl biatlaştığı, Hz. peygamberin eşleri, kızları, amca ve halakızları, Kureyşli ve Medineli kadın sahâbe, tâbiînden bazı hanımlar bir tabaka halinde ele almış, onların, medeniyetin teşekkülünde toplum içerisinde üstlendikleri ve icra ettikleri görevlere temas etmiştir.¹⁴

Eser, siyer ilmi bakımından oldukça zengin bir muhtevaya sahip olduğu kadar tefsir ilmi bakımından da önemli ölçüde malumatı içerisinde barındırmaktadır. Yaklaşık beş yüz yerde dört yüz on kadar âyete temas eden İbn Sa'd, Hz. Peygamberin, sahabenin ve tabiinin âyetleri tefsirine dair önemli bilgiler vermektedir. Nitekim Hz. Peygamberin sîretini etraflıca ele alan *Ṭabakât*'ın, Nebvî tefsir hususunda önümüzü aydınlattığını görüyoruz. Hz. Peygamberin Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsirinden sonra ikinci kaynak olma konumunda olması hasebiyle söz konusu eser, onun kavli ve fiili durumlarını ilk elden sonrakilere nakletmesi açısından oldukça önemli yere sahiptir. Öte yandan, Kur'ân'ın inzâline şahitlik etmiş olan ve tefsirde hüccet kabul edilen ashâbın hayat hikâyelerini ve onların âyetlerle ilgili görüşlerini en detaylı bir şekilde aktarması noktasında da yeri doldurulamayacak bir özelliğe sahiptir. Ayrıca *Ṭabakât*, görüşlerinin tefsir ilmine katkısının bir hayli fazla olduğu tâbiîn ve tebeu't-tâbiîn kuşaklarının Kur'ân'ın anlaşılmasına yönelik görüşlerini aktarması yönüyle de temayüz etmiş, böylece her devirde kendisinden bolca istifade edilen bir ilim membaı haline gelmiştir.¹⁵

Diğer taraftan *Ṭabakât*, Kur'ân ilimleri arasında âyetlerin anlaşılması noktasında önemli bir yere sahip olan esbâb-ı nüzûl ilmi açısından da oldukça zengin bir içeriğe sahip olması yönüyle dikkat çekmektedir. Kaynaklarda yaklaşık altı yüz kadar âyetin nüzûl sebebi ile ilgili nakillerin bulunduğu göz önünde bulundurulacak olursa¹⁶ müellifin, eserinde sebab-i nüzûle dair naklettiği rivâyetlerin sayısının yüz yirminin üzerinde olması, eserin bu çerçeveden ne kadar önemli olduğunu anlaşılması noktasında yeterlidir.

3. İbn Sa'd'ın Sebeb-i Nüzûl Rivâyetlerini Ele Alma Yöntemleri

Müellif, âyetlerin iniş sebeplerine dair pekçok rivâyet nakletmektedir. Fakat bu rivâyetler birçok farklı şekilde aktarılmakta ve bunlarla ilgili değişik ifadeler başvurulmaktadır. Bu başlık altında İbn Sa'd'ın *Ṭabakât*'ta ilgili rivâyetleri nasıl ve ne şekilde ele aldığını tespit etmeye gayret edeceğiz.

3.1. Sebeb-i Nüzûl Sigalarını Kullanım Şekilleri

İlk dönem hadis, tefsir ve tarih kitaplarında âyetlerin nüzûl sebebine dair zikredilen haberlerde kullanılan rivâyet sıgaları oldukça önemlidir. Çünkü ilgili rivâyet sıgaları, hem söz

¹⁴ *et-Ṭabakâtü'l-kübrâ*'nın metodu ve özellikleri hakkında daha fazla ve detaylı bilgi için bakınız: Fayda, "İbn Sa'd", 20/294-297; Fayda, "İbn Sa'd'ın Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr'i Metodu ve Özellikleri", *Bir Âlim Bir Eser İbn Sa'd ve Tabakât -Sempozyum Bildirileri*, ed. Muhammed Ali Alioğlu, (İstanbul: Siyer Yayınları, 2015), 83-93.

¹⁵ Eserin tefsir ilmine katkıları hususunda daha daha geniş ve teferruatlı bilgi için bakınız: Akdemir, "Tefsir Kaynağı Olarak İbn Sa'd'ın *Ṭabakât*'ı", 149-175; Demiryorgan, *Tefsir kaynağı olarak İbn Sa'd'ın *Ṭabakât*'i*, 86.

¹⁶ Muhsin Demirci, "Esbabu'n-Nuzul'un Kur'ân Tefsirindeki Yeri", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11-12 (1993-1994), 22; *Tefsir Usulü*, 232. İlgili âyetlerin sayısı, Vâhidî'nin *Esbâb-ı nüzûl*'ünde 600, Suyûtî'nin *Lübâbu'n-nukûl*'ünde ise 800 civarındadır. Serinsu, *Esbâb-ı Nüzûl*, 88.

konusu haberlerin, âyetlerin inişinin sebebi olup olmadığının tayininde ve tespitinde hem de onların kuvvet derecelerinin belirlenmesinde mühim bir görev ifa etmektedirler.¹⁷

Nüzûl sebebinde yer alan rivâyet sıygaları, sebep ifade etmede “nass” olan rivâyetler ve sebep ifade etmede “nass olmayan” rivâyetler olmak üzere iki ana başlık altında mütalaa edilmektedir. Birincisinde, nakledildiği rivâyet sıygalarından ilgili haberin âyete veya sureye açık bir şekilde iniş sebebi olduğu anlaşılmaktadır. İkincisinde ise net bir şekilde âyetin inişine sebep olduğu anlaşılamayan sıygalar kullanılmakta ve bu sıygalar daha çok sebebin ihtimal dâhilinde olduğuna vurgu yapmaktadır.¹⁸

İbn Sa'd, *Ṭabaḳāt*'ında yer verdiği nüzûl sebeplerinin büyük bir çoğunluğunu sebep ifade etmede “nass” olan sıygalarla nakletmektedir. Bunları birkaç başlık altında değerlendirebiliriz.

.... فَزَلَّتْ فِي - Bu sıyga ile müellif birçok nüzûl sebebi nakletmiştir. Bunlar genellikle âyetlerin kimler hakkında veya ne zaman indiğini bildirmektedirler.¹⁹ Mesela İbn Abbas'ın: “Onlar başkasını (Allah'ın elçisine ilişmekten) men ettikleri halde kendileri ondan (ona uymaktan) uzak dururlar”²⁰ âyetinin Ebû Tâlib (ö. 619) hakkında indiğini nakletmiştir. Çünkü o, bir yandan Allah'ın elçisine eziyet edilmesine engel olmuşken, diğer yandan İslam'a girmekten de imtina etmiştir.²¹

.... فَزَلَّتْ عَلَيْهِ - İbn Sa'd sadece bir yerde bu sıyga ile kıblenin değişimi hususunda Hz. Peygamberin içerisinde var olan Kâbe'ye yönelme isteğine binaen Bakara sûresindeki: “Biz senin, yüzünü göğe doğru çevirdiğini elbette görüyoruz. İşte şimdi kesin olarak seni memnun olacağın kibleye döndürüyoruz. Artık yüzünü Mescid-i Harâm tarafına çevir; nerede olursanız olun yüzünüzü o yöne çevirin...”²² âyetinin inmesi ile ilgili nüzûl sebebini nakletmektedir.²³

.... فَزَلَّتْ فِيهِ - *Ṭabaḳāt*'ta bu sıyga ile âyetin bir şahıs hakkında indiği bilgisi aktarılmaktadır. Örneğin Muğire b. Abdurrahman'ın (ö. 186/802) babasından naklettiğine göre Halid b. Hizam (ö. ?), Habeşistan'a ikinci defa hicret etmek istemiş ne var ki yolda vefat etmiş ve bunun üzerine onun hakkında: “Allah yolunda hicret eden kimse yeryüzünde gidecek birçok uygun yer ve imkân bulacaktır. Kim Allah ve resulü uğrunda hicret ederek yurdundan çıkar da sonra ölüm onu yolda yakalarsa artık onun mükâfatını vermek Allah'a aittir; Allah daima günahları örtmektedir, engin rahmet sahibidir.”²⁴ âyeti inmiştir.²⁵

.... فَأَنْزَلَ اللَّهُ - Bu sıyga ile rivâyet edilen nakiller, genellikle âyetlerin bir olay veya durum hakkında indiğine vurgu yapmaktadır. Eserde bu türden sıygalarla birçok rivâyetin nakledildiği görülmektedir.²⁶ Örneğin İbn Abbas'tan nakledildiğine göre Hz. Peygamberin erkek çocuğu

¹⁷ Serinsu, *Esbâb-ı Nüzûl*, 105.

¹⁸ Serinsu, *Esbâb-ı Nüzûl*, 107-112.

¹⁹ Ebû Abdillâh Muhammed b. Sad, *et-Ṭabaḳâtü'l-kübrâ*, thk. İhsan Abbas, (Beyrut: Dâru's-Sâdir, 1968), 1/123, 3/16, 43, 250, 4/15, 5/446, 8/77.

²⁰ el-En'âm 6/26.

²¹ İbn Sa'd, *Ṭabaḳât*, 1/123; Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmiu'l-beyân an te'vîli'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Muhammed Şakir, (By: Müessesetü'r-risâle, 2000/1420), 11/313; Ebu'l-Hasen Ali b. Ahmed el-Vâhidî, *Esbâbu'n-nüzûl*, thk. Asım b. Abdulmuhsin el-Hümejdân, (Demmâm: Dâru'l-İslâh, 1992/1412), 215; Celaleddîn Abdurrahman b. Ebubekir es-Suyûtî, *Lübâbu'n-nükûl fi esbâbi'n-nüzûl*, (Kahire: Matbuatu Mustafa Elbanî, 1954/1373), 98.

²² el-Bakara 2/144.

²³ İbn Sa'd, *Ṭabaḳât*, 1/241; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 3/172-173; Vâhidî, *Esbâbu'n-nüzûl*, 44; Suyûtî, *Lübâb*, 21.

²⁴ en-Nisâ 4/100.

²⁵ İbn Sa'd, *Ṭabaḳât*, 4/119.

²⁶ İbn Sa'd, *Ṭabaḳât*, 1/74, 123, 198, 243, 2/29, 45, 3/42, 4/123, 8/174, 8/185.

Abdullah vefat ettiğinde Âs b. Vâil (ö. 622) Allah'ın elçisi hakkında: "Onun nesli kesildi, o artık ebterdir" şeklinde konuşmuş ve bunun üzerine Allah: "Seni ayıplayan var ya, işte asıl ebter odur"²⁷ âyetini indirmiştir.²⁸

لَمَّا نَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ... فَتَزَلَّتْ / فَأَنْزَلَ اللَّهُ - Bu sıyga ile rivâyet edilen nakiller, bir âyetten sonra meydana gelen herhangi bir durum veya olay hakkında o âyeti tamamlayan ilave bir hükmün²⁹ veya yeni bir âyetin indiğini haber vermektedir.³⁰ İbn Sa'd bu türden sıyga ile rivâyet edilen nüzûl sebebi bilgisini sadece iki defa nakletmiştir. Nitekim 'Urve b. Zübeyr'den (ö. 94/713) rivâyetle eş-Şuarâ sûresinde geçen: "Şairlere gelince onlara da sapkın kimseler uyarlar"³¹ âyeti nâzil olduğunda Abdullah b. Revâha (ö. 8/629): "Allah da bilmektedir ki ben de onlardanım" demiş ve bunun üzerine Allah da: "Ancak iman edip salih amel işleyenler hariç..."³² âyetini indirmiştir.³³

... فَأَوْحَى اللَّهُ إِلَيْهِ - Bu sıyga ile Hz. Peygamberin karşılaştığı bir durum neticesinde ona indirilen âyetin iniş sebebi nakledilmektedir. *Ṭabaḳāt*'ta müellif garânîk olayını³⁴ anlatırken bu türden bir rivâyet aktarmakta ve Allah'ın Hz. Peygambere el-İsrâ sûresinde yer alan: "Onlar, başka bir vahiy uydurup bize isnat etmen için neredeyse seni vahyettiklerimizden saptıracaklardı ve ancak o takdirde seni samimi dost edineceklerdi. Eğer sana sebat vermemiş olsaydık neredeyse onlara biraz meyiledecektin. Ama o zaman sana hayatın ve ölümün sıkıntılarını kat kat tattırırdık; sonra bize karşı kendin için hiçbir yardımcı da bulamazdın!"³⁵ âyetlerini vahyettiğini bildirmektedir.³⁶

... سَأَلْتُ... عَنْ هَذِهِ الْآيَةِ... فَقَالَ... فَتَزَلَّتْ هَذِهِ الْآيَةُ - Bu sıyga ile sahabeden veya tabiünden bir kimse sahabeye bir âyetle ilgili soru sormakta, o da ilgili olayı aktardıktan sonra bu olay üzerine hangi âyetin indirildiğini haber verdiği rivâyet edilmektedir. İbn Sa'd, eserinde bu türden bir nüzûl sebebine yer vermiştir. Mesela Abdullah b. Râfi'den (ö. ?) nakledildiğine göre kendisi Hz. Peygamberin eşlerinden Ümmü Seleme'ye (ö. 62/681): "Ey peygamber! Allah'ın sana helâl kıldığını, eşlerini hoşnut etmek arzusuyla niçin kendine haram kıyorsun? Bununla beraber Allah bağışlayıcıdır,

²⁷ el-Kevser 108/3.

²⁸ İbn Sa'd, *Ṭabaḳāt*, 1/133, 3/7; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 24/657; Vâhidî, *Esbâbu'n-nüzûl*, 466; Suyûtî, *Lübâb*, 243.

²⁹ İbn Sa'd, *Ṭabaḳāt*, 4/210.

³⁰ İbn Sa'd, *Ṭabaḳāt*, 3/528.

³¹ eş-Şuarâ 26/224.

³² eş-Şuarâ 26/227.

³³ İbn Sa'd, *Ṭabaḳāt*, 3/528; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 19/420; Suyûtî, *Lübâb*, 167.

³⁴ Bir rivâyete göre Garânîk hadisesi şöyle meydana gelmiştir: "Hz. Peygamber Kâbe'de müşriklerle beraberken Necm sûresini okumaya başlamış ve 19-20. âyetlere gelince şeytan 20. âyetin devamı gibi, "İşte şunlar yüce kuğulardır (garânîk), şefaathleri umulmaktadır/ وإن شفاعتهن لترتجى" şeklindeki bir parçayı Hz. peygambere okutmuş, o da okumaya devam etmiş ve sûreyi bitirince sonundaki secde âyetinden dolayı secde etmiş, çevresindekiler de kendisiyle birlikte secde etmişler; Velîd b. Mugîre veya Saîd b. Âs de bir avuç toprağı alnuna getirmek suretiyle secde etmişlerdi. Hz. Peygamber'in garânîkten bahsetmesi müşrikleri sevindirmiş, "Allah'ın diriltten ve öldüren, yaratan ve rızık veren olduğunu biliyoruz; fakat ilâhlarımızın O'nun katında bize şefaath edeceklerine de inanyoruz. Sen onların şefaath edebileceklerini kabul ettiğine göre artık aramızda bir anlaşmazlık kalmadı" demişler. Bu durumdan son derece rahatsız olan Hz. peygamber evine çekilmiş. Daha sonra Cebrâil gelmiş, Hz. Peygamber sûreyi ona okumuş; Cebrâil de, "Bu iki cümleyi sana getirdim mi ki?" demiş; Hz. Peygamber, "Allah'a, söylemediği bir şeyi nisbet edip söylemişim" şeklinde beyanatta bulunmuş. Bunun üzerine: "Onlar, başka bir vahiy uydurup bize isnat etmen için neredeyse seni vahyettiklerimizden saptıracaklardı ve ancak o takdirde seni samimi dost edineceklerdi. Eğer sana sebat vermemiş olsaydık neredeyse onlara biraz meyiledecektin" ayeti nazil olmuştu." (el-İsrâ 17/73-74). İbn Sa'd, *Ṭabaḳāt*, 1/205-206. Garânîk hadisesi ile ilgili daha fazla ve teferruatlı bilgi için bakınız: İsmail Cerrahoğlu, "Garânîk", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV. Yayınları, 1996), 13/361-366.

³⁵ el-İsrâ 17/73-75.

³⁶ İbn Sa'd, *Ṭabaḳāt*, 1/205-206.

merhametlidir.”³⁷ âyetini sormuş, o da: “Yanımda bir kavanoz süzme yayla balı vardı. Allah'ın elçisi onu sever ve yerdi. Aişe ona: ‘Bal arısı meşe ağacından emmiş’ deyince Allah'ın elçisi onu kendisine haram kıldı ve bunun üzerine söz konusu âyet indi” demiştir.³⁸

İbn Sa'd, yukarıdakilere ilaveten nüzûl sebeplerini sebep ifade etmede “nass” olan şu sıygalarla da nakletmektedir: “فَنَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ”³⁹, “... فَانزَلَتْ آيَةً...”⁴⁰, “فَنَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ”⁴¹, “فَنَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ”⁴².

İbn Sa'd, eserinde temas ettiği nüzûl sebeplerinin pek az bir kısmını da sebep ifade etmede “nass” olmayan sıygalarla nakletmektedir. Bunlardan bir tanesinde “فَقَالَ اللَّهُ” sıygası kullanılmıştır ki o da şöyledir: Hüseyin b. Mâlik (ö. ?), Hz. Peygamberin, Kureyş'in en hayırlısı olduğunu, Kureyş boylarının tümünün onu doğurduğunu/onların içinden çıktığını, Allah'ın kendisine: “...De ki: Sizden akrabalık sevgisi dışında bir şey istemiyorum...”⁴³ dediğini rivâyet etmiştir.⁴⁴ Burada ilgili sıygadan hareketle nüzûl sebebinin varlığına tam olarak ulaşılamamakta ve nüzûl sebebi ihtimal dâhilinde kalmaktadır.

Benzer durum, aynı sıyga ile nakledilen şu nüzûl sebebi için de geçerlidir: Hendek savaşına hazırlık olarak şehri savunmak üzere hendek kazılırken Hz. Peygamber, ashabına Cebrâil'in kendisine ümmetin düşmana karşı galip geleceğini üç defa tekrarlayarak söylemiş ve onlar da bu müjdeye oldukça sevinmişler ve hendek kuşatmasından sonra kendilerine vad edilen müjdeli zaferi görmüşlerdi. Allah da şöyle dedi: “Müminler düşman kuvvetlerini karşılarında görünce, ‘Bu, Allah'ın ve resulünün bize vaad ettiği durumdur, Allah ve resulü hep doğru söyler’ dediler; bu onların ancak imanlarını ve teslimiyet duygularını arttırdı. Müminlerden bazı kimseler Allah'a verdikleri sözü yerine getirdiler, kimileri onun yolunda can verdiler, kimileri de ecellerini bekliyorlar; (vaadlerini) asla değiştirmediler.”⁴⁵ Yine burada da ilgili sıygadan hareketle nüzûl sebebinin varlığına tam olarak ulaşılamamakta ve nüzûl sebebi her hâlükârda ihtimal dâhilinde kalmaktadır.

İbn Sa'd'ın, Hudeybiye seferi ve sonrası ile alakalı olan ve “فَذَلِكَ قَوْلُهُ” sıygasıyla İkrime'den naklettiği şu nüzûl sebebi rivâyetini de konumuza örnek olarak verebiliriz: Hudeybiye seferinde müşrikler Hz. Peygamberi ve ashâbını Kâbe'yi ziyaretten alıkoymuşlar ve ancak gelecek yılın aynı zaman dilimi içerisinde umre yapabileceklerini söylemişlerdi. Böylece Allah Müslümanlara engellendikleri haram bir ayda umre yapmalarını nasip etmişti. İşte bu Allah'ın: “Haram ay, haram aya karşılıktır. Hürmetler(saygı gösterilmesi gereken hususlar) kısas kuralına tabidir...”⁴⁶ âyetinin işaret ettiği.⁴⁷ Görüldüğü gibi bu örnekte de İkrime'nin (ö. 105/723) rivâyet ettiği ilgili sıygadan yola

³⁷ et-Tahrîm 66/1.

³⁸ İbn Sa'd, *Ṭabaḳāt*, 8/170. Benzer rivâyetler için bakınız: Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 23/475-480; Suyûtî, *Lübâb*, 223-224.

³⁹ İbn Sa'd, *Ṭabaḳāt*, 1/171.

⁴⁰ İbn Sa'd, *Ṭabaḳāt*, 2/65, 8/106.

⁴¹ İbn Sa'd, *Ṭabaḳāt*, 2/44, 161, 3/393, 8/176.

⁴² İbn Sa'd, *Ṭabaḳāt*, 3/248.

⁴³ Şûrâ 42/23.

⁴⁴ İbn Sa'd, *Ṭabaḳāt*, 1/23, 24. Rivâyetin benzeri için bakınız: Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 21/525-529; Vâhidî, *Esbâbu'n-nüzûl*, 274.

⁴⁵ el-Ahzâb 33/22-23. İbn Sa'd, *Ṭabaḳāt*, 4/82.

⁴⁶ el-Bakara 2/194.

⁴⁷ İbn Sa'd, *Ṭabaḳāt*, 2/102. Rivâyetin benzerini Taberî ve Vâhidî Katade'den nakletmektedir. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 3/576-579; Vâhidî, *Esbâbu'n-nüzûl*, 55-56.

çıkarak aktarılan olayın âyetin nüzûl sebebi olup olmadığı tam manasıyla anlaşılammakta ve nüzûl sebebi her hâlükârda ihtimal dâhilinde kalmaktadır.

3.2. Sebeb-i Nüzûl Rivâyetlerini Râvileriyle Birlikte Nakletmesi

İbn Sa'd, yaşadığı dönemin ilmî geleneğine uygun olarak sahip olduğu bilgileri naklederken rivâyet zincirini ihmal etmemektedir. Aynı durumu sebeb-i nüzûl rivâyetlerini aktarırken de sergilemektedir. Nitekim her zaman olmasa da çoğunlukla ilgili rivâyetleri rivâyet zinciriyle birlikte vermektedir. Müellif, nüzûl sebebine dair naklettiği rivâyet zincirlerini bazı yerlerde sadece ilgili rivâyetin hemen başında zikrederken, bazı yerlerde ise ele aldığı olayın başında zikretmekte ve olay örgüsü içerisinde sadece söz konusu nüzûl sebebini vermektedir.

Bunlardan ilkinde Hudeybiye biatına ilişkin Seleme b. Ekvâ'dan (ö. 74/693) nakledilen şu nüzûl sebebini örnek olarak verebiliriz: Bize Ya'lâ b. el-Hâris el-Muhâribî el-Kûfî (ö. ?) haber verdi; dedi ki: Bana babam anlattı. O, İyas b. Seleme b. el-Ekvâ'dan (ö. ?), o da babasından rivâyet etti: Babası şecer ashabındandı. Yani Hudeybiye'de Allah'ın elçisi ile beraber bulunmuş, ağacın altında kendisine biat etmiş ve hakkında: "*Hakikaten Allah o mü'minlerden râzî oldu, ağacın altında sana beyat ederlerken, ki kalplerindekini bildi de üzerlerine o sekîneti indirdi ve kendilerine bir yakın fethi sevab verdi.*"⁴⁸ Kur'ân âyeti inmiştir.⁴⁹ Yine şu nüzûl sebebi rivâyeti de konumuza örnek teşkil etmektedir: Bize Muhammed b. Ömer haber verdi (ö. ?); dedi ki: Bize Abdulhamid b. İmrân (ö. ?) anlattı. O, Musa b. Ebû Kesîr'den (ö. ?), o da Mucâhid'den (ö. 103/721) şöyle dediğini rivâyet etti: "*(Oruç size) sayılı günlerde olmak üzere (farz kılındı). İcinizden kim hasta veya yolcu olursa, (tutamadığı gün sayısı kadar) diğer günlerden o sayı(yı tamamlasın). Oruç tutmaya zar zor güçleri yetenlerin ise bir fakiri doyuracak kadar fidye (vermesi) gerekir...*"⁵⁰ âyeti mevlam Kays b. es-Sâib (ö. ?) hakkında nazil oldu. O da oruç tutmadı ve her gün için bir miskini/ihtiyaçlıyı yedirdi.⁵¹

İbn Sa'd'ın, rivâyet zincirini ele aldığı olayın başında zikrederek olay örgüsü içerisinde sadece söz konusu nüzûl sebebini verdiği de olmuştur. Nitekim Habeşistan'a hicret eden ashabın oradan dönüş sebebi ile ilgili konuyu işlerken takdim ettiği nüzûl sebebi rivâyeti buna örnek olarak verilebilir. Müellif konunun başında "*Bize Muhammed b. Ömer haber verdi; dedi ki: Bana Yunus b. Muhammed b. Fudâle ez-Zaferî anlattı. O, babasından rivâyet etti; dedi ki: Bana Kesîr b. Zeyd anlattı. O da Muttalib b. Abdullah b. Hantab'dan nakletti; dediler ki*" şeklinde bir rivâyet zinciri verip meşhur garanik olayını detaylı bir şekilde uzun uzadıya anlatmakta ve daha sonraki safhada Allah'ın el-İsrâ sûresinde yer alan: "*O putperestler, sana vahyettiklerimizden başka şeyleri yalan yere bize yamayasın diye neredeyse seni ayartıp ondan saptıracaklar, işte o zaman seni kendilerine dost sayacaklardı. Hatta seni yerinde sağlam tutmasaydık neredeyse -biraz da olsa- onlara kayacaktın! Ama o zaman sana hayatın ve ölümün sıkıntılarını kat kat tattırırdık; sonra bize karşı kendin için hiçbir yardımcı da bulamazdın!*"⁵² âyetlerini vahyettiğini bildirmektedir.⁵³

İbn Sa'd, nüzûl sebebi rivâyetlerini Abdullah b. Abbas, Hz. Ali (ö. 40/661), Zeyd b. Sâbit (ö. 45/665), Damre b. Said (ö. ?), Enes b. Mâlik (ö. 93/711), Berâ b. Âzib (ö. 71/690), Mahmûd b. Lebid (ö. ?), Saîd b. Amr (ö. 117/735), Câbir b. Abdullah (ö. 78/697), Seleme b. el-Ekvâ, Hz. Aişe

⁴⁸ el-Fetih 48/18.

⁴⁹ İbn Sa'd, *Ṭabakât*, 4/306. Âyetin Hudeybiye beyati ile ilgili olarak indiğine dair rivâyet için bakınız: Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 22/222-226; Suyûtî, *Lübâb*, 198-199.

⁵⁰ el-Bakara 2/184.

⁵¹ İbn Sa'd, *Ṭabakât*, 5/446.

⁵² el-İsrâ 17/73-75.

⁵³ İbn Sa'd, *Ṭabakât*, 1/205-206. Âyetle ilgili nakledilen diğer nüzûl sebepleri için bakınız: Vâhidî, *Esbâbu'n-nüzûl*, 289-290; Suyûtî, *Lübâb*, 139.

(ö. 58/678), Zeyneb binti Ümmü Seleme (ö. 73/693), Ümmü Hânî binti Ebû Tâlib (ö. 50/670), Ümmü Seleme (ö. 62/681) gibi sahabilerden ve Saîd b. el-Müseyyeb (ö. 94/713), İkrime, Ḳatâde, Zühri (ö. 124/742), İbn Ebî Necîh (ö. 131/748), Mücâhid, Alkame (ö. 62/682), Sâlim b. Abdullah (ö. 106/725), 'Urve b. Zübeyr, Dahhâk (ö. 105/723), Abdurrahman b. Ebû Leylâ (ö. 83/702), Zeyd b. Vehb (ö. 83/702), Muhammed b. Ka'b el-Ḳurazî (ö. 108/726), Hasan-ı Basrî (ö. 110/728), Ezrâk b. Ḳays (ö. ?), Mesruḳ (ö. 63/683), Zeyd b. Eslem (ö. 136/754) gibi tabiîn âlimlerinden nakletmektedir.

3.3. Sebeb-i Nüzûl Rivâyetlerini Râvilerini Vermeden Nakletmesi

Ṭabaḳât'ta çok fazla olmasa da kimi yerlerde sebeb-i nüzûl rivâyetlerinin rivâyet zinciri verilmeksizin nakledildiği görülmektedir. Böylesi durumlarda sebeb-i nüzûl rivâyeti, anlatılan uzunca bir olayın veya bir şahsın biyografisinin tanıtıldığı pasaj içerisinde mevzu bahis olay veya şahıs ile ilişkili olarak verilmektedir. Mesela müellif, hiçbir rivâyet zinciri vermeksizin Bedir savaşını anlatmaya başlamış, olayla ilgili bir hayli malumat verdikten sonra savaş meydanında müşriklerle mübarezeye çıkan Hz. Ali, Hz. Hamza, Ubeyde b. el-Hâris ve karşılarında duran müşrik hasımları hakkında el-Hacc sûresinin “*Şu ikisi rableri hakkında çekişip duran iki taraftır. Bunlardan inkârcı olanlar için ateşten giysiler biçilmiştir, başlarının üstünden de kaynar su dökülecektir.*”⁵⁴ “*İnkâr edenler ise, kıyamet kendilerine ansızın gelinceye veya sonu olmayan günün azabı kendilerini yakalayınca kadar Kur'ân hakkında hep şüphe içinde kalacaklardır.*”⁵⁵ ed-Duhân sûresinin “*Amansız bir şekilde yakaladığımız gün yaptıklarının cezasını hakkıyla vereceğiz.*”⁵⁶ ve el-Kamer sûresinin “*Yakında o topluluk da yenilecek ve arkalarını dönüp kaçacaklar.*”⁵⁷ âyetlerinin nâzil olduğunu zikretmiş ve savaşı anlatmaya devam etmiştir.⁵⁸

İbn Sa'd Benî Kaynuka gazvesini anlatırken de benzer bir tavrı sergilemiştir. Nitekim söz konusu gazveyi, hiçbir rivâyet zinciri nakletmeksizin doğrudan anlatmaya başlamış ve olay örgüsü içerisinde Benî Kaynuka'nın antlaşmayı bozması üzerine Allah'ın el-Enfâl sûresindeki “*Eğer bir topluluğun antlaşmayı bozacağından endişe edersen antlaşmayı derhal sona erdirdiğini onlara açıkça bildir. Allah ahdini bozanları asla sevmez.*”⁵⁹ âyetini indirdiğini beyan etmiş ve akabinde ilgili vakayı sonuna kadar zikretmiştir.⁶⁰ Yine İbn Sa'd, Sinan b. Vebr el-Cühenî'nin biyografisini naklederken temas ettiği bir olay üzerine münafıklardan Abdullah b. Übey'i yalanlayan “*Şöyle diyorlar: “Hele Medine'ye dönelim, o zaman güçlü olan zayıf olanı oradan çıkaracak!” Hâlbuki asıl izzet Allah'ındır, resulünüdür, müminlerindir; fakat münafıklar bunu bilmezler!*”⁶¹ âyetinin indiğini ifade etmiştir.⁶²

3.4. Konuyu Bütünleyen Sebeb-i Nüzûl Rivâyetleri Nakletmesi

İbn Sa'd, kimi yerlerde âyetlerin nüzûl sebeplerini zikrederken ilgili olayı tamamlayıcı başka rivâyetlere de yer vermektedir. Örneğin Hz. Peygambere vahyin nazil oluşu ve ilk nazil olan âyetler başlığı altında Alak sûresinin ilk beş âyetinin ilk gelen vahiyler olduğunu yönünde

⁵⁴ el-Hacc 22/19.

⁵⁵ el-Hacc 22/55.

⁵⁶ ed-Duhân 44/16.

⁵⁷ el-Kamer 54/45.

⁵⁸ İbn Sa'd, *Ṭabaḳât*, 2/11-17; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 18/588, 22/22, 602-603; Vâhidî, *Esbâbu'n-nüzûl*, 308; Suyûtî, *Lübâb*, 150, 194, 208.

⁵⁹ el-Enfâl 8/58.

⁶⁰ İbn Sa'd, *Ṭabaḳât*, 2/28-29; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 14/25-26.

⁶¹ el-Münâfikûn 63/8.

⁶² İbn Sa'd, *Ṭabaḳât*, 4/349; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 23/452-456; Vâhidî, *Esbâbu'n-nüzûl*, 430-431.

iki farklı senetle ilgili rivâyeti zikretmekte, Katade'den gelen bir rivâyetle ona vahiy getiren meleğin "*Onu Rûhu'l-Kudüs ile güçlendirdi*"⁶³ âyetinde kast olunan meleğin Cebrâil olduğunu ifade etmektedir. Daha sonra Hz. Peygamberin vahiyleri alırken unutmaması için dudaklarını sürekli olarak hareket ettirdiğini, bundan sıkıldığını ve bunun üzerine Allah'ın ona: "*Vahyi çarçabuk almak için dilini oynatma. Muhakkak onu toplamak ve onu okutmak bize aittir. Sen onun okunuşunu takip et. Sonra onu açıklamak bize aittir.*"⁶⁴ şeklinde söylediğini dile getirmektedir.⁶⁵ Bununla yetinmeyen müellif, söz konusu âyetler gurubunu tefsir etmekte ve burada zikredilen "toplama"nın Kur'ân'ın Hz. Peygamberin göğsünde cem olması anlamında, "قُرْآنَه" ifadesinin Kur'ân'ın ona okutulması anlamında, "Sen onun okunuşunu takip et" ifadesinin vahiy inerken sen sus anlamında ve "Sonra onu açıklamak bize aittir" ifadesinin de onu okuman, onu senin lisanınla açıklamak bize aittir anlamında olduğunu beyan etmektedir. Verdiği bu bilgilerin akabinde söz konusu âyetler gurubunun inişinden sonra Hz. Peygamberin oldukça rahatladığı, Cebrâil vahiy kendisine getirdiğinde onu dinlediği ve onun gidişinden sonra kendisine okutulduğu gibi okumaya başladığı şeklindeki rivâyetleri nakletmektedir.⁶⁶

İbn Sa'd'ın Hz. Peygamberin ilk vahiy tecrübesi konusunda nakletmiş olduğu nüzûl sebebi bilgileri, okuyucunun meseleyi derli toplu şekilde ve bir bütünlük içerisinde kavramasına zemin hazırlamıştır. Öte yandan ilk inen âyetlerin 'Alak sûresi dışında başka âyetler olduğuna dair başka rivâyetlere yer vermemesi, İbn Sa'd'ın onları sağlam bulmadığı için eserine almamasıyla izah edilebilir.

3.5. Genel Hüküm Bildiren Âyetin Sebeb-i Nüzûl Rivâyetleri Nakletmesi

Kur'ân'da inişi belirli bir zaman, mekan veya kişilerle ilişkili olmasına rağmen manası umum hükümler ihtiva eden birtakım âyetler bulunmaktadır. Söz konusu hükümlerin tam olarak anlaşılabilmesi için ilgili âyetin iniş sebebine vâkıf olmak gerekir. Aksi halde değerlendirmede birtakım hataların meydana gelmesi kaçınılmaz olacaktır. Bu meyanda İbn Sa'd, genel bir hüküm bildiren âyetin anlamını özel bir nüzûl sebebi ile birlikte zikretmektedir. Örneğin el-Bakara sûresinde yer alan "*Kendilerini Allah yoluna adadıklarından seyahat ve ticarete imkân bulamayan yoksullara verin. Yoksulluklarını gizli tuttukları için bilmeyen onları zengin sanır. Kendilerini simalarından tanırın. Onlar insanlara asla el açmazlar. Hayır için yaptığınız her harcamayı Allah hakkıyla bilmektedir.*"⁶⁷ mealindeki âyet, esasen genel bir hüküm ifade etmekle birlikte İbn Sa'd, Ömer b. Abdullah el-Kurazî'den nakille âyette bahsedilen fakirlerden maksadın Suffe ashâbı olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca onların Medine'de evlerinin ve kendilerini koruyup sığınabilecekleri bir aşiretlerinin olmadığını ve bu yüzden de Allah'ın insanları onlara sadaka vermeye teşvik ettiğini zikretmiştir.⁶⁸

3.6. Özel Hüküm Bildiren Âyetin Sebeb-i Nüzûl Rivâyetlerini Nakletmesi

Kur'ân-ı Kerim'de yer alan birtakım âyetler özel hüküm bildirirler. Hz. Peygamberin evlilikleri ve eşleriyle ilgili hükümler bu tür âyetler gurubuna dahildir. İbn Sa'd, bu çeşit özellik arz eden âyetlerin iniş sebeplerini yeri geldikçe nakletmektedir. Bunlardan bir tanesi Hz.

⁶³ el-Bakara 2/253.

⁶⁴ el-Kiyâmet 75/16-19.

⁶⁵ İbn Sa'd, *Ṭabakât*, 1/194-198; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 24/65-66; Suyûtî, *Lübâb*, 231.

⁶⁶ İbn Sa'd, *Ṭabakât*, 1/198.

⁶⁷ el-Bakara 2/273.

⁶⁸ İbn Sa'd, Suffe ashâbının yoksulluk durumu ile ilgili olarak onların otuz kişi kadar olduklarını, üzerlerinde giyebilecekleri ridalarının ve yiyecek yemeklerinin olmadığını bilgisini nakletmektedir. İbn Sa'd, *Ṭabakât*, 1/255-256.

Peygamberin Zeynep binti Cahş'la olan evliliğine dair âyetin iniş sebebi ile ilgilidir. Hz. Peygamber Medine'ye hicret ettiğinde Zeynep binti Cahş'ı Zeyd b. Harise ile nişanlamıştı. Fakat Zeynep binti Cahş, Zeyd'i kendisine uygun bulmadığı halde Hz. Peygamber istediği için onunla evlenmişti. Evlendikten sonra huzursuzluklar başlayınca Zeyd eşini boşamak istediğini Hz. Peygambere bildirmiş, o da her seferinde eşini yanında tutmasını istemişti. İlerleyen zamanlarda Zeyd eşini boşamış ve ondan uzaklaşmaya başlamıştı. Zeynep binti Cahş'ın iddet bekleme süresi dolunca Allah Hz. Peygambere onunla evlenmesine izin veren şu âyetleri indirmişti: "Bir zaman, Allah'ın kendisine lutufta bulunduğu, senin de lutufkâr davrandığın kişiye, "Eşinle evlilik bağını koru, Allah'tan kork" demiştin. Bunu derken Allah'ın ileride açıklayacağı bir şeyi içinde saklıyordun; öncelikle çekinmen gereken Allah olduğu halde sen halktan çekiniyordun. Zeyd onunla evlenip ayrıldıktan sonra müminlere, evlâtlıklarının -kendileriyle beraber olup ayrıldıkları- eşleriyle evlenmeleri hususunda bir sıkıntı gelmesin diye seni o kadınla evlendirdik. Allah'ın emri elbet yerine getirilecektir."⁶⁹ Hz. Peygamberle evlilikleri gerçekleşince Zeynep binti Cahş, kendisinin Allah resulünün diğer eşleri gibi olmadığını, diğer eşlerini mihir karşılığında ve velileri vasıtasıyla nikahladığını, kendisini ise onunla bizzat Allah'ın evlendirdiğini ve bununla ilgili Kur'ân'da Müslümanlar tarafından okunan el-Ahzâb sûresinin ilgili âyetini indirdiğini beyan etmiştir.⁷⁰

3.7. Âyetin Çerçevesini Belirleyen Sebeb-i Nüzûl Rivâyetleri Nakletmesi

Âyetlerin genel çerçevesini belirlemede çoğu defa nüzûl sebeplerini bilmeye ihtiyaç duyulmaktadır. Zira âyetin gelişine zemin hazırlayan olay-kişi örgüsü genellikle nüzûl sebepleri vasıta ile elde edilebilmektedir. İbn Sa'd, eserinde âyetlerin genel çerçevesini belirleyen bu türden sebep-i nüzûl rivâyetlerini kimi zaman nakletmektedir. Tebbet sûresinin inişi ile ilgili olarak naklettiği rivâyeti bu bağlamda değerlendirebiliriz. Hz. Peygambere "En yakın akrabalarını inzâr et"⁷¹ âyeti geldiği vakit, tüm akrabalarını Safa tepesinde toplamış ve onlara risaletini bildirmiş ve onları dine davet etmişti. Bu duruma oldukça öfkelenen Ebû Leheb, Hz. Peygambere hitaben: "Günün artığı, ellerin kurusun. Bizi buraya bunun için mi çağırdın?" demişti. Bunun üzerine Allah, "Ebû Leheb'in iki eli kurusun, kurudu da" âyetiyle başlayan surenin⁷² tamamını inzâl etmiştir.⁷³

3.8. Âyetin Kimler Hakkında İndiğini Bildiren Sebeb-i Nüzûl Rivâyetleri Nakletmesi

İbn Sa'd, *Ṭabaḳāt*'ında birçok defa âyetlerin inişine sebep olan şahıslarla ilgili sebebi nüzûl rivâyetlerine yer vermektedir. Bu rivâyetlerden bir kısmında kişiler ilgili âyetin bizzat kendisi hakkında inmiş olduğunu haber verirken, bir kısmında ise ilgili âyetin inişine sebep olan kişi başkaları tarafından aktarılmaktadır.

Birinci kısma örnek olarak Câbir b. Abdullah'tan gelen şu rivâyeti örnek olarak verebiliriz: Sahabeden babası ve çocuğu olmayan Câbir b. Abdullah'ın bildirdiğine göre kendisi bir gün hastalandığında yanında bakmak zorunda olduğu yedi kız kardeşi vardı. Kendisini ziyarete gelen Hz. Peygambere, servetinin üçte ikisini kardeşlerine miras bırakıp bırakamayacağını sorunca o da bundan daha iyisini yapabileceği yönünde tavsiyede bulundu. Bu defa Câbir yarısını bırakıp bırakamayacağını sorunca Allah'ın elçisi yine aynı şekilde daha iyisini yapabileceği yönünde

⁶⁹ el-Ahzâb 33/37.

⁷⁰ İbn Sa'd, *Ṭabaḳāt*, 8/101-103; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 20/273-274; Suyûtî, *Lübâb*, 179.

⁷¹ eş-Şuarâ 26/214.

⁷² Tebbet 111/1-5.

⁷³ İbn Sa'd, *Ṭabaḳāt*, 1/199. İlgili rivâyet için ayrıca bakınız 1/74; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 24/676-677; Vâhidî, *Esbâbu'n-nüzûl*, 469-470; Suyûtî, *Lübâb*, 245.

cevap verip oradan ayrıldı. Aradan bir müddet geçtikten sonra Hz. Peygamber geri dönmüş ve Câbir'e Allah'ın bu konuda âyet indirdiğini, kız kardeşlerine servetinin üçte ikisini takdir ettiğini haber vermişti. “Senden fetva istiyorlar. De ki: “Allah, babası ve çocuğu olmayan kimsenin mirası hakkındaki hükmü şöyle açıklıyor: Eğer çocuğu olmayan bir kimse ölür de onun bir kız kardeşi bulunursa, bıraktığının yarısı bunundur. Eğer (ölen) kız kardeşin çocuğu yoksa erkek kardeş de ona vâris olur. Kız kardeşler iki tane olursa, bıraktığının üçte ikisi onlarındır. Eğer erkekli kadınlı daha fazla kardeş varsa, erkeğin hakkı iki kadın payı kadardır. Yanılmayasınız diye Allah size açıklama yapıyor. Allah her şeyi bilmektedir.”⁷⁴ Câbir, bu miras âyetiyle ilgili olarak: “Bu âyet benim hakkımda indi” demiştir.⁷⁵

İkinci kısma ise 'Urve b. Zübeyr' den gelen şu rivâyeti örnek verebiliriz: Hz. Peygamber, Kureyş'in ileri gelenlerine İslam'ı tebliğ ettiği bir sırada Ümmü Mektûm içeri girip ona bir şeyler sormuş, o da bu tavırdan pek hoşlanmamış ve yüz çevirmişti. Bunun üzerine “Yanına görme engelli biri geldi diye yüzünü ekşitti ve sırtını döndü”⁷⁶ âyeti Ümmü Mektûm hakkında, “Lakin hidâyete ihtiyac duymayana ise”⁷⁷ âyeti Utbe b. Ebi Rebîa ve arkadaşları hakkında, “Fakat huşu içerisinde sana gayretle gelene gelince onunla ilgilenmiyorsun”⁷⁸ âyeti yine Ümmü Mektûm hakkında inmiştir.⁷⁹

3.9. Âyetin Ne Zaman İndiğini Bildiren Sebeb-i Nüzûl Rivâyetleri Nakletmesi

Kur'ân'ı anlamaya yardımcı olan hususiyetlerden biri de âyetlerin ne zaman indirildiğinin bilinmesidir. Kimi sebeb-i nüzûl rivâyetleri içerisinde bu türden bilgilerin verildiğini görmekteyiz. Nitekim İbn Sa'd da böylesi bilgileri ihtiva eden nakillerde bulunmuştur. Mesela o, el-Enfâl sûresinde geçen “Sana ganimetler hakkında soruyorlar”⁸⁰, “Ey iman edenler! Savaş düzeninde iken kafirlerle karşılaştığınız vakit sakın onlara arkanızı dönmeyin”⁸¹ ve “O vakit hatırlayın ki siz yeryüzünde güçsüz ve zayıf idiniz...”⁸² âyetlerinin Bedir savaşı zamanında inzâl olduğu rivâyetini nakletmiştir.⁸³

3.10. Âyetin Nerede İndiğini Bildiren Sebeb-i Nüzûl Rivâyetleri Nakletmesi

Âyetlerin sebeb-i nüzûl rivâyetleri içerisinde kimi zaman onların nerede nâzil olduklarına dair bilgiler verilmektedir. Bu meyanda müellif eserinde bazı âyetlerin nerede nazil olduğu ile ilgili rivâyetleri aktarmaktadır. Mesela Enes b. Mâlik ve Mücâhid'den nakledilmek suretiyle el-Fetih sûresinde yer alan “Senin geçmiş gelecek bütün günahını Allah'ın bağışlaması, sana nimetini eksiksiz vermesi, seni dosdoğru yolda yürütmesi için sana apaçık bir fetih ihsan ettik”⁸⁴ âyetlerinin Hudeybiye'de nâzil olduğu bilgisi aktarılmaktadır.⁸⁵ Yine Şa'bî'den rivâyetle el-Mâide sûresinde yer alan “...Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim, size nimetimi tamamladım, sizin için din olarak

⁷⁴ en-Nisâ 4/176.

⁷⁵ Bu rivâyet, *Ṭabaḳāt*'ın Dâru's-Sâdır ve İlmiyye yayınevlerinin neşrettikleri nüshalarda bulunamamış; Abdurrahman Elmalı ve Mehmet Akbaş'ın Türkçe olarak birlikte çevirdikleri nüshada bulunmuştur. İbn Sa'd, *Ṭabaḳāt*, çev: Abdurrahman Elmalı ve Mehmet Akbaş, (İstanbul: Siyer Yayınları, 2014), 4/435-436; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 9/432; Vâhidî, *Esbâbu'n-nüzûl*, 187-188; Suyûtî, *Lübâb*, 82.

⁷⁶ Abese 80/1-2.

⁷⁷ Abese 80/5.

⁷⁸ Abese 80/8-10.

⁷⁹ İbn Sa'd, *Ṭabaḳāt*, 4/208-209; Vâhidî, *Esbâbu'n-nüzûl*, 449; Suyûtî, *Lübâb*, 233.

⁸⁰ el-Enfâl 8/1.

⁸¹ el-Enfâl 8/25.

⁸² el-Enfâl 8/26.

⁸³ İbn Sa'd, *Ṭabaḳāt*, 2/25; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 13/369, 477. . Vâhidî ve Suyûtî sadece el-Enfâl 8/1. Âyetin nüzûl sebebi rivâyetini nakletmektedirler. Vâhidî, *Esbâbu'n-nüzûl*, 231-232. ; Suyûtî, *Lübâb*, 104-105.

⁸⁴ el-Fetih 48/1-2.

⁸⁵ İbn Sa'd, *Ṭabaḳāt*, 2/104; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 22/198; Vâhidî, *Esbâbu'n-nüzûl*, 382; Suyûtî, *Lübâb*, 198.

İslâmiyet'i beğendim. Kim açlıktan bunalıp çaresiz kalırsa, günah sınırına varmaksızın yiyebilir. Şüphesiz ki Allah çok bağışlayıcı ve esirgeyicidir."⁸⁶ âyetinin Hz. Peygamber vakfe yaptığı esnada Hz. İbrahim'in durduğu yerde indirildiği yönünde bir bilgi nakledilmektedir.⁸⁷

3.11. Âyetin Hangi Olaya Binaen İndiğini Bildiren Sebeb-i Nüzûl Rivâyetleri Nakletmesi

Sebeb-i nüzûl rivâyetlerinin birçoğu âyetlerin hangi olaya binaen indirildiklerini beyan etmektedir. İbn Sa'd, *Ṭabaḳāt*'ta olaylarla bağlantısı olan bu türden sebeb-i nüzûl rivâyetlerine temas etmektedir. Örneğin Câbir b. Abdullah'ın naklettiğine göre Hz. Peygamber sahabe ile birlikte Cuma gününde/Cuma namazında iken o sırada Medine'ye bir ticaret kervanı gelmiş ve birçok sahabe, geride sadece on kişi kalacak şekilde Hz. Peygamberi terk ederek kervana koşmuşlardı. Bu durum Hz. Peygamberi üzmüş ve hemen akabinde Allah "*Onlar bir ticaret ve eğlence gördükleri vakit hemen dağılıp ona koşarlar ve seni de ayakta bırakırlar...*"⁸⁸ âyetini indirmiştir.⁸⁹ İbn Şihâb'ın naklettiği şu rivâyet de konuyu anlamamız açısından bir örnek teşkil etmektedir. Hudeybiye antlaşmasındaki maddelerden biri, müşriklerden bir kimse Müslüman olarak Medine'ye gelirse o geldiği yere geri iade edilecek, Müslümanlardan biri Mekke'ye dönecek olursa o geri iade edilmeyecek hükmünü içermekteydi. Bu antlaşmadan sonra Ümmü Külsûm binti Uḳbe b. Ebû Muayt muhacir olarak Mekke'den Medine'ye hicret etmiş, iki kardeşi de antlaşma gereği onu tekrar Mekke'ye götürmek üzere gelmişler fakat bu olay üzerine Allah el-Mümtehine sûresinde yer alan: "*Ey iman edenler! Mümin kadınlar göç ederek size geldiklerinde -onların imanlarını Allah daha iyi bilmekle beraber- siz onları sınayın. Eğer mümin olduklarını anlarsanız, onları kâfirlere iade etmeyin...*"⁹⁰ âyetini indirdi.⁹¹ Bu türden sebeb-i nüzûl rivâyetleri ihtiva etmesi yönüyle *Ṭabaḳāt*, bir tarih kitabı olmasının yanında Kur'ân'ı anlamamıza yönelik tefsir ilmi için de önemli bir kaynaktır.

3.12. Âyetin Sebeb-i Nüzûl Rivâyetlerinde Tafsilat Nakletmesi

Sebeb-i nüzûl rivâyetleri kimi zaman âyetlerin tafsilinde önemli bir rol oynamakta ve âyetleri daha anlaşılır hale getirebilmektedir. İbn Sa'd, bazen naklettiği sebeb-i nüzûl rivâyetleri içerisinde âyetin tafsiline dair bilgilere de temas etmektedir. Hz. Peygamberin Necranlı heyeti kabulü ile ilgili aktardığı rivâyeti bunun en güzel örneklerinden biridir. Ezrâk b. Kays'tan rivâyet edildiğine göre Necranlı Hıristiyanların liderleri Allah'ın elçisinin huzuruna gelmişler ve o da heyeti İslam'a davet etmişti. Bunun üzerine Hz. Peygamberle aralarında karşılıklı sorular sormaya başlamışlardı. Heyet, Hz. Peygambere Hz. İsa'nın babasının kim olduğunu sormuş ve o da bu soruya cevap verememişti. Aradan bir müddet geçtikten sonra Âl-i İmrân sûresinde yer alan: "*Allah nezdinde İsa'nın durumu Âdem'in durumu gibidir. Onu topraktan var etti; sonra ona "ol" dedi ve oluverdi. Gerçek, rabbinden gelendir. Öyle ise kuşkulananlardan olma. Sana gelen bu bilgiden sonra her kim bu konuda seninle tartışmaya kalkışırsa, de ki: "Gelin, çocuklarımızı ve çocuklarımızı, kadınlarımızı ve kadınlarımızı, kendimizi ve kendinizi çağıralım, sonra da Allah'ın lâneti yalancılara üzerine olsun diye*

⁸⁶ el-Mâide 5/3.

⁸⁷ İbn Sa'd, *Ṭabaḳāt*, 2/188; Rivâyetin benzeri için bakınız: Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 9/522; Vâhidî, *Esbâbu'n-nüzûl*, 190.

⁸⁸ el-Cuma 62/11.

⁸⁹ Bu rivâyet, *Ṭabaḳāt*'ın Dârû's-Sadır ve İlmiyye yayınevlerinin neşrettikleri nüshalarda tespit edilememiş; Abdurrahman Elmalı ve Mehmet Akbaş'ın Türkçe olarak birlikte çevirdikleri nüshada bulunmuştur. İbn Sa'd, *Ṭabaḳāt*, 4/437; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 23/386-387; Vâhidî, *Esbâbu'n-nüzûl*, 428-429; Suyûtî, *Lübâb*, 219.

⁹⁰ el-Mümtehine 60/10.

⁹¹ İbn Sa'd, *Ṭabaḳāt*, 8/230; Vâhidî, *Esbâbu'n-nüzûl*, 424-425; Suyûtî, *Lübâb*, 217; Abdulfettah el-Kadı, *Esbâb-ı Nüzûl*, çev. Salih Akdemir, (Ankara: Fecr Yay., 2016), 356.

dua edelim.”⁹² âyetleri nazil olmuştu. Akabinde Allah'ın elçisi heyeti lanetleşmeye davet etmiş, Hz. Fatıma, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in ellerinden tutarak bunların kendi çocukları olduğunu söylemişti. Bundan çekinen heyet lanetleşme teklifini reddetmiştir. İbn Sa'd, naklettiği bu sebebi nüzûl rivâyetinde “*Sana gelen bu bilgiden sonra her kim bu konuda seninle tartışmaya kalkışırsa, de ki: “Gelin, çocuklarımızı ve çocuklarımızı, kadınlarımızı ve kadınlarınızı, kendimizi ve kendinizi çağıralım, sonra da Allah'ın lâneti yalancılara üzerine olsun diye dua edelim.*”⁹³ âyetine dair tafsilat bilgisi vermiştir.⁹⁴

Hz. Peygambere büyü yapılması ile ilgili olarak inen muavvizetân sûrelerine dair sebebi nüzûl rivâyetini de bu çerçevede değerlendirebiliriz. İbn Abbas'tan nakledildiğine göre Allah'ın elçisi hastalanmış, kadınlara yaklaşmaktan ve yemeden içmeden kesilmiş ve iyiden iyiye bitkin düşmüştü. Kendisine Yahudi Lebid b. Asam'ın hurma çekirdeği ile kendisine düğümlü bir büyü yapıp su kuyusunda bir kayanın altına gizlediği haber verilmişti. Ammâr b. Yâser, kuyunun suyunu boşaltmış ve yapılan büyüye kayanın altından çıkarmış ve on bir adet düğümün atılmış olduğu açığa çıkmıştı. Bu olay üzerine el-Felak ve en-Nâs sureleri inmişti. Hz. Peygamber bu surelerden her bir âyeti okuduğunda bir düğüm çözülmeye başlamış, böylece surelerin son âyetleriyle birlikte tüm düğümler çözülmüş ve nihâyetinde düğümlerin tamamen çözümlenmesinden sonra Hz. Peygamber yiyip içmeye ve eşlerinin yanına gitmeye başlamıştır.⁹⁵

3.13. Âyetin Sebeb-i Nüzûl Rivâyetlerini Farklı Ravilerden Nakletmesi

İbn Sa'd, bazen bir âyetin nüzûl sebebini birden fazla rivâyet zinciriyle aktarmaktadır. Mesela Ebû Abdurrahman'dan rivâyetle en-Nisâ sûresinde geçen: “*Müminlerden oturup kalanlar, malları ve canlarıyla Allah yolunda cihad etmekte olanlara eşit olamazlar. Allah, malları ve canlarıyla cihad edenleri, derece bakımından oturanlardan üstün kıldı. Gerçi Allah bütün müminlere o güzel geleceği vaad etmiştir, ama mücahitleri -çok büyük bir karşılıkla- oturanlardan üstün kılmıştır.*”⁹⁶ âyeti nâzil olduğunda İbn Mektûm “*Rabbim! Sen beni (gözümle) imtihan ettin, o halde ben bunu/cihada çıkmayı nasıl yaparım?*” demiş, bunun üzerine “*özür sahibi olmaksızın*” ifadesi inmiştir.⁹⁷

Müellif, aynı olayı Abdurrahman b. Ebu Leyla'dan da nakletmektedir. en-Nisâ sûresindeki söz konusu âyet indiğinde İbn Mektûm: *Rabbim! Benim mazeretimi beyan eden bir âyet indir şeklinde dua etmiş, Allah da bunun üzerine “özür sahibi olmaksızın” ifadesini inmiştir.*⁹⁸

Aynı olay, bu defa Berâ b. Âzib'den de nakledilmektedir. en-Nisâ sûresindeki ilgili âyet inzal olduğunda Hz. Peygamber Zeyd b. Sâbit'i çağırarak, ona âyeti yazmasını emretmiş ve o da âyeti yazmıştı. O sırada İbn Mektûm da gelip cihada çıkma konusundaki özrünü Allah'ın elçisine şikâyet etmiş ve bunun üzerine “*özür sahibi olmaksızın*” ifadesi inzul olunmuştur.⁹⁹

Aynı olay Zeyd b. Sâbit'ten de nakledilmektedir. Zeyd, Hz. Peygamberin yanındayken Nisa sûresinin ilgili âyeti nazil olmuş ve akabinde Hz. Peygamber ona bu âyeti yazdırmıştı. O esnada orada bulunan gözleri görmeyen Ümmü Mektûm ayağa kalkarak Allah'ın elçisine cihada çıkmaya güç yetiremeyen kimse hakkındaki hükmün ne olduğunu sorarken henüz sözü bitmeden

⁹² Âl-i İmrân 3/59-61.

⁹³ Âl-i İmrân 3/61.

⁹⁴ İbn Sa'd, *Ṭabaḳāt*(tercüme), 6/411-412; Vâhidî, *Esbâbu'n-nüzûl*, 104-106.

⁹⁵ İbn Sa'd, *Ṭabaḳāt*, 2/198. Vâhidî, *Esbâbu'n-nüzûl*, 473-474; Suyûtî, *Lübâb*, 246-247.

⁹⁶ en-Nisâ 4/95.

⁹⁷ İbn Sa'd, *Ṭabaḳāt*, 4/210; Vâhidî, *Esbâbu'n-nüzûl*, 175; Suyûtî, *Lübâb*, 74.

⁹⁸ İbn Sa'd, *Ṭabaḳāt*, 4/210.

⁹⁹ İbn Sa'd, *Ṭabaḳāt*, 4/210; Vâhidî, *Esbâbu'n-nüzûl*, 176; Suyûtî, *Lübâb*, 74.

“özür sahibi olmaksızın” ifadesi inmiştir.¹⁰⁰ İbn Sa'd, aynı olaya dair nüzûl sebebini ufak tefek farkları olmakla birlikte Zeyd b. Sâbit'e dayandırılmak suretiyle iki defa daha nakletmektedir.¹⁰¹

Benzer içerikli nüzûl sebebi rivâyetini farklı raviler kanalıyla aktarıldığı bir başka örnek şudur. Enes b. Mâlik'ten rivâyetle Uhud savaşında Hz. Peygamberin azı dişi kırılmış ve alnu yaralanmıştı. Bu esnada kendileri: “Onları rablerine çağırın bir elçilerine bunu yapan bir kavim nasıl iflah olur?” şeklinde söylemiş ve bunun üzerine Âl-i İmrân sûresinde yer alan: “Bu işte senin yapacağın bir şey yok. Allah ya onların tövbelerini kabul eder veya onları cezalandırır. Çünkü onlar zalimlerdir.”¹⁰² âyeti inmiştir.¹⁰³ Aynı rivâyet Katâde'den nakille aktarılmakta fakat bu rivâyette Hz. Peygamberin dişini kırıp alnını yaralayanın Utbe b. Ebî Vakkâs olduğu ve Ebu Huzeyfe'nin mevlâsı Sâlim'in ise Allah'ın elçisinin kanını o esnada temizlemeye çalıştığı ilave bilgi olarak verilmektedir.¹⁰⁴

Müellif, bir âyetin birden çok kimse tarafından yapılan rivâyetleri nakletmiş olmakla adeta araştırmacıların ilgili âyeti ve onunla ilgili iniş sebebini daha iyi anlayıp değerlendirmesine yardımcı olmuştur denebilir. Çünkü bu tür durumlarda bir rivâyette yer almayan ilgili olaya dair bilgi bir başka rivâyette verilebilmekte ve böylece olay daha detaylı bir şekilde kavranabilmektedir.

3.14. Birden çok Âyet ile ilgili Tek Sebeb-i Nüzûl Rivâyeti Nakletmesi

İbn Sa'd kimi zaman birden çok âyet ile ilgili tek nüzûl sebebi rivâyeti nakletmektedir. Mevzuya dair Uhud şehitleri ile ilgili aktardığı rivâyeti buna örnek verebiliriz. Ebu'd-Duhâ'dan nakledildiğine göre Âl-i İmrân sûresindeki “Allah yolunda öldürülenleri sakın ölümler sanma! Bilâkis onlar diridirler; rableri yanında rızıklandırılırlar.”¹⁰⁵ âyetin Uhud şehitleri hakkında nazil olmuştur. Yine aynı surenin “Eğer siz bir yara aldıysanız bilin ki o topluluk da benzeri bir yara almıştı. O günleri biz insanlar arasında döndürüp duruyoruz ki Allah gerçek müminleri ortaya çıkarsın ve uğrunda şehitleri olsun diye. Allah, zalimleri sevmesin”¹⁰⁶ mealindeki âyeti de aynı şekilde Uhud şehitleri hakkında inmiştir.¹⁰⁷

Ṭabaḳāt'ta Muhammed b. Ka'b el-Kurazî'den nakledilen şu rivâyeti de mevzu ile alakalı bir örnek olarak değerlendirebiliriz. Cahiliye döneminde bir kimse vefat ettiğinde arkasında dul kalmış bir eş bırakırsa onun oğlu, şâyet bu kadın kendi annesi değilse onu isterse kendisine, isterse dilediği bir başkasına nikâhlama hakkına sahipti. Ebû Kays el-Esed öldüğünde oğlu Mihsan babasının yerini almış ve onun geride bıraktığı dul eşinin nikâhına varis olmuştu. Ne var ki kadına ne mirastan pay ne de nafaka vermemiş, bunun üzerine kadın durumu Hz. Peygambere nakletmiş o da ona Allah'ın kendisi hakkında bir hüküm indireceğini söylemişti. Bu olayın akabinde Nisa sûresindeki: “Geçmişte olanlar bir yana, babalarımızın nikâhladığı kadınlarla evlenmeyin; çünkü bu bir edepsizliktir, iğrenç bir şeydir ve kötü bir yoldur.”¹⁰⁸ şeklinde âyet nazil olmuştur. Aynı olay üzerine “Ey iman edenler! Kadınlara zorla vâris olmanız size helâl değildir. Apaçık bir edepsizlik

¹⁰⁰ İbn Sa'd, *Ṭabaḳāt*, 4/211; Vâhidî, *Esbâbu'n-nüzûl*, 175; Suyûtî, *Lübâb*, 74.

¹⁰¹ İbn Sa'd, *Ṭabaḳāt*, 4/210-211; Vâhidî, *Esbâbu'n-nüzûl*, 175; Suyûtî, *Lübâb*, 74.

¹⁰² Âl-i İmrân 3/128.

¹⁰³ İbn Sa'd, *Ṭabaḳāt*, 2/44; Vâhidî, *Esbâbu'n-nüzûl*, 121-123; Suyûtî, *Lübâb*, 51.

¹⁰⁴ İbn Sa'd, *Ṭabaḳāt*, 2/45; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 7/197-198.

¹⁰⁵ Âl-i İmrân 3/169.

¹⁰⁶ Âl-i İmrân 3/140.

¹⁰⁷ İbn Sa'd, *Ṭabaḳāt*, 3/16; Vâhidî, *Esbâbu'n-nüzûl*, 125, 128-130; Suyûtî, *Lübâb*, 54.

¹⁰⁸ en-Nisâ 4/22.

yapmadıkça, onlara verdiğinizin bir kısmını ele geçirmek için -evlenme ve boşanma konusunda- engel çıkarmayın..."¹⁰⁹ âyeti de nâzil olmuştur.¹¹⁰

3.15. Bir Âyet ile ilgili Farklı Sebeb-i Nüzûl Rivâyetleri Nakletmesi

Sebeb-i nüzûl rivâyetleri incelendiğinde bir âyetle ilgili birbirlerinden farklı birden fazla nüzûl sebebinin nakledildiği görülmektedir.¹¹¹ Önemli bir esbâb-ı nüzûl kaynağı addedebileceğimiz *Ṭabaḳāt*'ta bu türden rivâyetler yok denecek kadar azdır. Anlaşılan o ki müellif, birbiriyle çelişkili olan rivâyetleri nakletmekten mümkün olduğunca uzak durmaya gayret etmiştir. Eserde bu türden tespit edebildiğimiz Nisa sûresinin 100. Âyetinin iniş sebebine dair şu iki farklı rivâyet yer almaktadır. Birinci rivâyeti Muğîre b. Abdurrahman babasından nakletmiştir. Buna göre Hâlid b. Hizam, Habeşistan'a ikinci defa hicret etmek istemiş fakat yolda vefat etmiş ve bunun üzerine onunla ilgili: "Allah yolunda hicret eden kimse yeryüzünde gidecek birçok uygun yer ve imkân bulacaktır. Kim Allah ve resulü uğrunda hicret ederek yurdundan çıkar da sonra ölüm onu yolda yakalarsa artık onun mükâfatını vermek Allah'a aittir; Allah daima günahları örtmektedir, engin rahmet sahibidir."¹¹² âyeti inmiştir.¹¹³ İlgili âyetin nüzûl sebebine dair bir diğer rivâyet Yezid b. Abdullah'ın naklettiği şu haberdur: Cünda' b. Damre Mekke'de hastalanınca çocuklarına kendisini buradan çıkarmalarını ve Medine'ye hicret ettirmelerini istemiş, onlar da bu talebi üzerine babalarını Medine'ye hicret ettirmeye başlamışlar fakat ne var ki Cünda' Medine'ye ulaşmadan yolda vefat etmişti. Allah da onun hakkında: "Allah yolunda hicret eden kimse yeryüzünde gidecek birçok uygun yer ve imkân bulacaktır. Kim Allah ve resulü uğrunda hicret ederek yurdundan çıkar da sonra ölüm onu yolda yakalarsa artık onun mükâfatını vermek Allah'a aittir; Allah daima günahları örtmektedir, engin rahmet sahibidir."¹¹⁴ âyetini indirmiştir.¹¹⁵

3.16. Âyetteki Hükümle ilgili Sebeb-i Nüzûl Rivâyeti Nakletmesi

Kur'ân-ı Kerim, cahiliye düzenini ortadan kaldırıp yeni bir medeniyet inşa etmeyi hedeflemiştir. Bunu gerçekleştirmek için bireyin ve toplumun refahı, huzuru ve geliştirilmesine yönelik dini, ahlaki ve hukuki birtakım hükümler getirmiştir. Söz konusu hükümler âyetlerde bildirilmiş olmakla birlikte bunların o dönemde hangi sorunların çözümüne yönelik olduğu veya hangi uygulamaların yerini aldığına dair bilgiler genellikle ilgili âyetlerin iniş sebeplerini bildiren rivâyetlerde haber verilmektedir. *Ṭabaḳāt*'ta bu türden nüzûl sebeplerine kimi yerlerde rastlanmaktadır. Bunun örneklerinden birisi kiblenin değişimiyle ilgilidir. Osman b. Muhammed el-Ahnesî'den rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber Medine'ye hicret ettiği vakit on altı ay Beytülmakdis'e yönelerek namaz kılmıştı. Fakat kendisi daha çok namazını Kâbe'ye yönelerek kılmayı arzulamıştı. Allah'ın elçisi namaz için Beytülmakdis'e yöneldiği her vakitte başını göğe çeviriyordu. Bunun üzerine "Biz senin, yüzünü göğe doğru çevirdiğini elbette görüyoruz. İşte şimdi kesin olarak seni memnun olacağın kibleye döndürüyoruz. Artık yüzünü Mescid-i Harâm tarafına çevir; nerede olursanız olun yüzünüzü o yöne çevirin. Muhakkak kendilerine kitap verilenler bunun rablerinden gelmiş bir gerçek olduğunu elbette bilirler. Allah, onların yaptıklarından habersiz değildir."¹¹⁶ âyeti nâzil olmuş ve yüzünü Kabe'ye çevirmiştir. Rivâyetin devamında Hz. Peygamberin öğlen namazını

¹⁰⁹ en-Nisâ 4/19.

¹¹⁰ İbn Sa'd, *Ṭabaḳāt*(tercüme), 5/317; Vâhidî, *Esbâbu'n-nüzûl*, 146-149; Suyûtî, *Lübâb*, 60.

¹¹¹ Serinsu, *Esbâb-ı Nüzûl*, 119.

¹¹² en-Nisâ 4/100.

¹¹³ İbn Sa'd, *Ṭabaḳāt*, 4/119.

¹¹⁴ en-Nisâ 4/100.

¹¹⁵ İbn Sa'd, *Ṭabaḳāt* (Tercüme), 5/134; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 9/114; Vâhidî, *Esbâbu'n-nüzûl*, 178.

¹¹⁶ el-Bakara 2/144.

kıldırıldığı esnada bu âyetin indiği, onun ve sahabenin namazdayken yönlerini derhal Mescid-i Harâm'a çevirdikleri, bu olayın hicretten on yedi ay sonra meydana geldiği bilgisi nakledilmektedir.¹¹⁷

Diğer taraftan örtünme âyeti ile ilgili sebab-i nüzûl rivâyeti de bu konu çerçevesinde değerlendirilebilir. Nitekim Ebû Mâlik'ten rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamberin eşleri ihtiyaçlarını gidermek için geceleyin dışarı çıkmışlardı. O sırada münafıklar onlarla karşılaşmış ve sataşmışlardı. Hz. Peygamberin eşleri bu durumdan epeyce muzdarip olup şikâyetle bulunmuşlar, münafıklara bu yaptıkları sorulunca: "Biz bu tür sataşmaları cariyelere reva görüyoruz" demişlerdi. Bu olay üzerine el-Ahzâb sûresinde geçen: "Ey peygamber! Eşlerine, kızlarına ve müminlerin kadınlarına söyle, dış giysilerini üzerlerine bürünsünler. Bu, tanınıp rahatsız edilmemeleri için en uygun olanıdır..."¹¹⁸ âyeti inmiştir.¹¹⁹

4. İbn Sa'd'ın Nüzûl Sebebini Bildirdiği Âyetler

el-Bakara 2/59, 97-101, 143, 144, 184, 194, 207, 273; Âl-i İmrân 3/59-62, 128, 140, 144, 169, 172; en-Nisâ 4/19, 22, 24, 54, 94, 95, 100, 105-112, 128, 176; el-Mâide 5/3, 33, 67; el-En'âm 6/26; el-Enfâl 8/1, 11, 17, 25, 26, 36, 58, 70, 75; et-Tevbe 9/34, 74, 92, 108, 113, 118; er-Ra'd 11/43; en-Nahl 16/106; el-İsrâ 17/60, 73-75; Meryem 19/72, 77-80; el-Hacc 22/19, 55; eş-Şuarâ 26/197, 214; el-Kasâs 28/56; el-Ankebût 29/2; el-Ahzâb 33/5, 9, 22, 23, 25, 32, 35, 37, 40, 45, 50, 53, 58,59; ez-Zümer 39/9; el-Fussilet 41/33; eş-Şûrâ 42/23; ed-Duhân 44/16; el-Ahkâf 46/10, 29; el-Feth 48/1, 2, 18; el-Hucurât 49/2, 4, 6, 17; el-Kamer 54/45; el-Mücâdele 58/1; el-Mümtehine 60/7, 10, 11; el-Cuma 62/10, 11; el-Münâfikûn 63/1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11; et-Tahrîm 66/1, 2, 3, 4, 5; el-Kiyâmet 75/16, 17, 18, 19; Abese 80/1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10; el-Alak 96/1-5; el-Kevser 106/3; Tebbet 111/1-5; el-Felak 113/1-5; en-Nâs 114/1-5.

SONUÇ

Tarih, biyografi, siyer, hadis, tefsir gibi birçok disipline dair ihtiva ettiği zengin bir bilgi havzasını andıran *Tabakât*, yeri doldurulması mümkün olmayan çok kıymetli bir kaynaktır. Çalışmanın da konusunu teşkil eden tarih içerikli Kur'ân ilimlerinden biri olan nüzûl sebepleri ilmi yönüyle de eserin çok önemli olduğu anlaşılmaktadır. İbn Sa'd, âyetlerin olay, kişi, zaman ve mekan bağlamında inmesi hasebiyle onların inişi ile ilgili esbâb-ı nüzûl rivâyetlerini bu dört bağlam çerçevesinden aktarmıştır. Bu yönüyle söz konusu rivâyetler, hem ilgili âyetlerin daha iyi anlaşılmasını sağlamakta hem tarihsel arka plana ışık tutmakta hem de ahkâmın hikmet ve illetinin sağlam bir şekilde kavranmasına zemin oluşturmaktadır.

Tabakât'ta sahabe ve tabiinden pek çok nüzûl sebebi rivâyeti zikreden İbn Sa'd, bu rivâyetleri, olayların ve durumların seyrine göre dağınık bir şekilde yeri geldikçe nakletmiştir. İlgili rivâyetlerin sistematik bir çerçevede aktarılmamış olması, eserin her şeyden önce bir tarih kitabı olması ile alakalı bir durumdur.

Müellif, ilgili rivâyetleri metin ve sened yönüyle tartışmaktan özellikle imtina etmekte ve mümkün olduğunca birbirinden farklı veya birbirlerini nakzedecek veya birbirleriyle çelişkili ve kafa karıştırıcı nüzûl sebebi rivâyetlerine eserinde yer vermemektedir. Kanaatimizce bu durum,

¹¹⁷ İbn Sa'd, *Tabakât*, 1/242, 4/365; Vâhidî, *Esbâbu'n-nüzûl*, 42; Suyûtî, *Lübâb*, 17, 20.

¹¹⁸ el-Ahzâb 33/59.

¹¹⁹ İbn Sa'd, *Tabakât*, 8/176; Vâhidî, *Esbâbu'n-nüzûl*, 363; Suyûtî, *Lübâb*, 184.

onun kendine göre sahih ve sağlam olan nakilleri aktarma ve böylece tartışmaya ve karışıklığa mahal vermemek suretiyle bir bütünlük elde etme çabasından kaynaklanmaktadır.

Kaynakça | References

- Abdulfettah el-Kadı. *Esbâb-ı Nüzûl*. Çev. Salih Akdemir. Ankara: Fecr Yayınları, 2016.
- Akdemir, Hikmet. "Tefsir Kaynağı Olarak İbn Sa'd'ın Tabakât'ı". *Bir Âlim Bir Eser İbn Sa'd ve Tabakât -Sempozyum Bildirileri*. ed. Muhammed Ali Alioğlu. 149-175. İstanbul: Siyer Yayınları, 2015.
- el-Askalânî, Ebu'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Hacer. *Tehzîbü't-Tehzîb*. Hind: Matbuatu dâiretu maarifi-n-nizâmiyye.
- Bıyıkoğlu, Yakup. *Esbâb-ı Nüzûl ve Kur'ân'ın Anlaşılması*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2005.
- Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsir Usûlü*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1976.
- Cerrahoğlu, İsmail. "Garânîk". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 13/361-366. İstanbul: TDV. Yayınları, 1996.
- el-Cezerî, Ebu'l-Hayr Muhammed. *Gâyetü'n-Nihâye fi tabakâti'l-kurrâ*. nşr. G. Bergstraesser. Kahire-Beyrut: 1351-1402.
- Çetin, Mustafa. "Nüzûl Sebepleri". *Diyanet İlmi Dergi*. 30/2 (1994). 95-120.
- Demirci, Muhsin. *Tefsir Usûlü*. İstanbul: MÜİFV. Yayınları, 2011.
- Demirci, Muhsin. "Esbâbu'n-Nuzûl'un Kur'ân Tefsirindeki Yeri". *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11-12 (1993-1994). 7-25.
- Demiryorgan, Zeynep. *Tefsir kaynağı olarak İbn Sa'd'ın Tabakât'ı*. Şanlıurfa: Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- Fayda, Mustafa. "İbn Sa'd". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 20/294-297. İstanbul: TDV Yay. 1999.
- Fayda, Mustafa. "İbn Sa'd'ın Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr'i Metodu ve Özellikleri". *Bir Âlim Bir Eser İbn Sa'd ve Tabakât -Sempozyum Bildirileri*. ed. Muhammed Ali Alioğlu. 83-93. İstanbul: Siyer Yayınları, 2015.
- İbn Hallikân, Ebu'l-Abbas Ahmed b. Muhammed. *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâ'ü ebnâ'iz-zamân*. nşr. İhsan Abbas. Beyrut: Dâru's-sadr, 1971.
- İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed. *eṭ-Ṭabakâtü'l-kübrâ*. thk. İhsan Abbas. Beyrut: Dâru's-sâdir, 1968.
- İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed. *Tabakât*. çev: Abdurrahman Elmalı ve Mehmet Akbaş. İstanbul: Siyer Yayınları, 2014.
- Önkâl, Ahmet. "İbn Sa'd'ın Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr'inin İslâm Kültüründeki Yeri ve Önemi". *Bir Âlim Bir Eser İbn Sa'd ve Tabakât -Sempozyum Bildirileri*. ed. Muhammed Ali Alioğlu. 95-123. İstanbul: Siyer Yayınları, 2015.
- Serinsu, Ahmet Nedim. *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Esbâb-ı Nüzûl'ün Rolü*. İstanbul: Şule, Yayınları, 1994.
- Subhi's-Salih. *Mebâhis fi ulûmi'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru'l-ilm li melâyin, 1977.

- es-Suyûtî, Celaleddîn Abdurrahman b. Ebubekir. *Lübâbu'n-nükûl fî esbâbi'n-nüzûl*. Kahire: Matbuatu Mustafa Elbanî, 1954/1373.
- et-Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Câmiu'l-beyân an te'vîli'l-Kur'ân*. thk. Ahmed Muhammed Şakir. By: Müessesetü'r-risâle, 2000/1420.
- el-Vâhidî, Ebu'l-Hasen Ali b. Ahmed. *Esbâbu'n-nüzûl*. Thk. Asım b. Abdulmuhsin el-Hümejdân. Demmâm: Dâru'l-islâh, 1992/1412.
- ez-Zehebî, Şemseddin Ebû Abdillâh. *Siyer-i a'lâmi'n-nübelâ*. Kahire: Dâru'l-hadîs, 1427.
- ez-Zehebî, Şemseddin Ebû Abdillâh. *Tezkiretü'l-huffâz*. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmiye, 1419.
- ez-Zerkânî, Muhammed Abdulazîm. *Menâhilu'l-irfân fî ulûmi'l-Kur'ân*. Kahire: Mektebetü'l-Haleb, 1373.
- ez-Zerkeşî, Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh. *el-Burhân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim. Kahire: Dâru't-turâs, 1984.